

Vergaderjaar 2016–2017

26 485

Maatschappelijk verantwoord ondernemen

Nr. 242

VERSLAG VAN EEN RONDETAfelGESPREK

Vastgesteld 28 februari 2017

De algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelings-samenwerking en de vaste commissie voor Economische Zaken hebben op 13 februari 2017 gesprekken gevoerd over **imvo-convenanten**.

Van deze gesprekken brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking,
De Roon

De voorzitter van de vaste commissie voor Economische Zaken,
Vermeij

De griffier van de algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking,
Van Toor

Voorzitter: De Roon
Griffier: Wiskerke

Aanwezig zijn vier leden der Kamer, te weten: Geselschap, Van Laar, De Roon en Voordewind.

Aanvang 14.03 uur.

Deelsessie 1: Maatschappelijke organisaties en vakbonden

Gesprek met:

- Suzan van der Meij, coördinator MVO Platform
- Marjolein Groenewegen, mvo-adviseur CNV Internationaal
- Peter Ras, beleidsadviseur Oxfam Novib
- Gerard Oonk, senior beleidsadviseur Stop Kinderarbeid
- Suzan Cornelissen, coördinator politiek en bedrijfsleven Schone Kleren Campagne

De voorzitter:

Goedemiddag dames en heren. Hartelijk welkom bij dit rondetafelgesprek van de Tweede Kamercommissie van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking met als onderwerp internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen. De commissie had er al een aantal maanden geleden toe besloten dat ze nog eens met een aantal stakeholders daarover wilde overleggen. Het heeft misschien iets langer geduurd dan de bedoeling was toen de commissie dat besluit nam, maar in ieder geval zitten we hier vandaag daartoe bij elkaar. Ik heet u allen hartelijk welkom, uiteraard in de eerste plaats degenen die hier in het eerste blok als spreker zullen fungeren. Dat zijn vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en vakbonden.

Ik maak even melding van het feit dat van deze hoorzitting ook een verslag zal worden gemaakt door de Dienst Verslag en Redactie van de Tweede Kamer. Ik maak ook melding van het feit dat de Minister binnenkort nog een brief over het internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen naar de Kamer zal sturen. Wij noemen dat een verzamelbrief en ik verwacht niet dat die brief nog voor de verkiezingen in deze commissie behandeld zal worden, maar de brief zal mogelijk wel aanleiding zijn om daar na de verkiezingen met een Minister over te spreken. Ten slotte moet ik er melding van maken dat de heer Voordewind het laatste half uur van deze middag niet bij ons kan zijn.

Voor het eerste blok met maatschappelijke organisaties en vakbonden hebben we een uur de tijd uitgetrokken, dus tot 15.00 uur. U zit hier met zijn vieren. Ik stel u voor om zich te beperken tot een inspreektijd van ongeveer vijf minuten. Dat was u ook van tevoren al gevraagd. U krijgt achter elkaar de gelegenheid om te zeggen wat u van belang acht. U hebt allen, of bijna allen, ook van tevoren een stuk ingezonden naar de commissie. U gaat uiteraard over uw eigen woorden, maar het is niet heel zinvol om dat stuk nog een keer voor te lezen. Ik laat het aan uzelf over, als het maar binnen vijf minuten gebeurt. Daarna gaan de leden u vragen stellen. Daar gaat het ons voornamelijk om, dus daar gaan we de rest van de tijd voor gebruiken.

Als eerste geef ik het woord aan mevrouw Van der Meij, coördinator van het MVO Platform.

Mevrouw Van der Meij:

Voorzitter. In de eerste plaats hartelijk dank voor de uitnodiging om hier te mogen spreken vandaag. Ik waardeer het dat de Kamer zo kort voor de verkiezingen dit rondetafelgesprek organiseert. Dat illustreert dat dit belangrijk gevonden wordt en dat vinden wij heel prettig.

Ik zie de noodzaak om met iets te beginnen wat helemaal niet in onze schriftelijke bijdrage staat en wat voortkomt uit een grote zorg van de maatschappelijke organisaties die betrokken zijn bij de convenanten. Wij zijn bezorgd over de voortgang van het hele beleid, omdat blijkt dat het bedrijfsleven wetgeving, in het bijzonder de Wet zorgplicht kinderarbeid, beschouwt als een ondermijning van de convenanten. We lezen dat onder andere in de schriftelijke bijdragen die voor het laatste blokje zijn ingediend en we hebben dat geluid ook al gehoord binnen de convenantenprocessen.

We vragen ons af hoezo deze wet ondermijnd is. Wij zien geen enkele objectieve reden waarom de wet zelf schadelijk zou zijn voor de convenanten. Wij zien alleen een mogelijkheid tot ondermijning in de reactie van het bedrijfsleven. Dit zou dus een selffulfilling prophecy kunnen zijn. We vragen ons daarom af – misschien kunnen de leden daar in het derde blokje naar vragen – of het bedrijfsleven nu de handdoek in de ring gooit. Wij zien daar geen enkele reden toe, integendeel. Wij zien convenanten en wetgeving als aanvullend op elkaar. Een wet kan de ondergrens leggen. Een wet geeft aan wat minimaal verwacht wordt en vervolgens kunnen convenanten werken aan het hoe en bedrijven helpen, een praktijk op te bouwen waarmee aan de wet wordt voldaan. Wij hebben ook binnenskamers de indruk gekregen dat bedrijven pas gemotiveerd raken als er meer duidelijkheid komt dat het de politiek menens is en dat dit beleid verdergaat dan het idee van één Minister. Wetgeving bevestigt dat ook in onze ogen. Wij zien wetgeving en convenanten als elkaar versterkende instrumenten, ook om die reden.

Het zou heel ernstig zijn als het bedrijfsleven zich nu terugtrekt en we moeten beginnen met een achterhaald debat over de vraag of mvo vrijwillig is of een verplichting. 15 jaar geleden ging het mvo-debat alleen maar over die vraag. Het leek er sterk op dat we over die discussie heen waren, onder andere omdat inmiddels ook in internationale normen is vastgelegd dat bedrijven verantwoordelijkheid dragen voor de productieketen. Wij zien gelukkig dat sommige bedrijven en sectoren daar heel serieus mee aan de slag willen gaan.

Dagelijks worden de rechten van onnoemelijk veel mensen geschonden en hun leefomgeving aangetast. Dat geldt zeker voor de ketens in de risicosectoren. Daarom is het hard nodig om dit beleid voort te zetten. Minister Ploumen stelde met dit beleid de aanpak van die risico's en schendingen centraal en zij constateerde dat de mvo-richtlijnen op dit punt onvoldoende worden nageleefd. Het doel van dit beleid wordt daarom zeer gesteund door maatschappelijke organisaties. Dat doel moet wel stevig overeind blijven en het resultaat van het beleid moet afgemeten gaan worden aan het concreet verminderen van schendingen en risico's. We krijgen namelijk de indruk dat heel veel draait om processen, om gesprekken, bijeenkomsten, handtekeningen, een dialoog, een vooroverleg voor een dialoog of een teken dat men misschien wel een dialoog wil. Dat wordt op dit moment allemaal meegeteld als resultaat. Ik zou erop willen aandringen dat we gaan kijken naar de echte resultaten. Die moeten meetbaar zijn en een vermindering van schendingen laten zien, en die resultaten zijn er vooralsnog niet.

Ook waar convenanten al getekend zijn, is er nog steeds flink werk aan de winkel om tot resultaten te komen. Wij hebben in onze schriftelijke bijdrage een ook eerder heel veel aspecten genoemd waarop het beter kan. Ik zal daar nu niet uitgebreid op ingaan, want daar heb ik geen tijd voor, maar ik wil één aspect eruit lichten, en wel de kennis van de OESO-richtlijnen. Hierover heeft de Kamer pas gedebatteerd, want uit onderzoek bleek dat de OESO-richtlijnen bij bedrijven toch nog flink onbekend zijn en dat ook de implementatie ervan achterblijft bij de doelstelling. Wij merken dat ook aan de onderhandelstafels van de convenanten. De kennis over mvo-richtlijnen is echt onvoldoende en wij verwachten dat de overheid dan een rol speelt en toelicht wat van de

bedrijven verwacht wordt. Helaas gebeurt dat niet en blijkt dat maatschappelijke organisaties richtlijnen moeten toelichten aan de onderhandeltafel of zelfs die richtlijnen moeten heronderhandelen in de convenantenprocessen. Dat is één van de redenen waarom het lang duurt en soms moeizaam gaat. We verwachten op dit punt en op veel andere punten die u hier vanmiddag zult horen, een actieve rol van de overheid en we willen daar heel graag meer inspanning op zien. Daar wil ik het voor nu bij laten.

De voorzitter:

Hartelijk dank. Dan geef ik nu het woord aan mevrouw Groenewegen van CNV.

Mevrouw Groenewegen:

Voorzitter. Het is een genoegen hier vandaag met u in gesprek te gaan over de voortgang en toekomst van de imvo-convenanten, waar wij als CNV al vanaf het eerste begin samen met onze collega's van FNV nauw bij betrokken zijn. Ik zit hier namens CNV en haar internationale afdeling CNV international, maar ook namens onze partnervakbondsorganisaties in 14 landen in Azië, Afrika en Latijns-Amerika. Ik zit hier ook namens de leden van deze partnervakbonden, 1,8 miljoen georganiseerde werkenden, mannen en vrouwen, in de formele en de informele economie van hun landen. Naaisters in textielfabrieken in Cambodja, suikerrietkappers in Guatemala, mijnwerkers in uraniummijnen in Niger, vanilleboeren in Madagaskar, jonge werknemers in de havens van Senegal. Allemaal hebben deze mensen te maken met internationale productie- en handelsketens. In feite zijn het machtsketens, waarbij wij als consument, opdrachtgevers en investeerders veel macht hebben en de producent aan het begin van de keten nauwelijks enige manoeuvreerruimte heeft. Onze vakbondspartners in deze veertien landen organiseren en vormen deze mensen en helpen hen juridisch, zodat ze zich kunnen beroepen op wetgeving en internationale afspraken en in georganiseerde vorm de dialoog kunnen aangaan over onterecht ontslag, niet-betaling van salaris, ziekmakende werkomstandigheden, seksuele intimidatie, kinderarbeid of zelfs doodsb bedreiging.

Gisterenmiddag kwam ik terug uit Guatemala, waar we met onze partners werken aan verbetering van de sociale dialoog op nationaal niveau en op bedrijfsniveau. Daar gaf onze partner aan dat de ruimte voor de sociale dialoog steeds meer afneemt, het aantal arbeidsrechtenschendingen alleen maar toeneemt en dat de vraag om juridische bijstand bijna niet meer bij te benen is.

Het lichtpuntje in dit alles is dat wij in Europa een verschil kunnen maken. Met de mvo-convenanten hebben wij een middel in handen om als opdrachtgever, investeerder en consument ruimte te creëren voor menselijkheid aan het begin van de keten. Soms lijkt dit abstract, maar het kan heel concreet, heb ik zelf gezien. Een Nederlands bedrijf in de kledingindustrie dat niet meer op korte termijn maar op een iets langere termijn een order plaatst bij een fabriek aan Cambodja, draagt zo bij aan voorkoming dat textielarbeidsters overuren draaien en zelfs in nachtploegen moeten werken. Een Nederlands bedrijf dat oog heeft voor seksuele intimidatie op de werkvloer, vraagt zijn bedrijf in Indonesië om samen met de vakbond een systeem op te zetten dat seksuele intimidatie bespreekbaar maakt en tegengaat op de werkvloer.

Als CNV geloven wij in de convenantsprocessen, gebaseerd op multistakeholder samenwerking, en een vrijwillig, maar niet vrijblijvend commitment van bedrijven. We hebben enorme waardering voor de branches en de bedrijven die hun nek uitsteken om due diligence in de ketens vorm te geven, die proberen om andere bedrijven mee te krijgen en openstaan voor de adviezen en de informatie die wij als vakbondsorganisaties of ngo's kunnen bieden.

We vragen u, als Tweede Kamerleden, om nu en ook na de verkiezingen te pleiten voor voortzetting van het convenantenbeleid, omdat wij als Nederland daarmee een unieke vorm van samenwerking tussen het bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en de overheid op de kaart zetten als direct antwoord op sociaal-economische problemen in de landen waar wij economisch mee verbonden zijn.

De heer **Ras**:

Voorzitter. Heel hartelijk dank voor de uitnodiging. Ik voel me zeer vereerd om hier vandaag onze visie op het imvo-convenantenproces uiteen te zetten.

Oxfam Novib steunt het beleid van de overheid ten aanzien van imvo-convenanten tussen bedrijven, met een actieve rol voor de overheid, vakbonden en ngo's om milieurisico's en sociale risico's en misstanden tegen te gaan. Wij zijn zelf direct betrokken bij de onderhandelingen over twee convenanten, voor de verzekeringssector en voor de voedingssectoren, en wij waren betrokken bij de onderhandelingen over en zijn nu betrokken bij de implementatie van het bankenconvenant. Daarnaast zijn we als stakeholder bij enkele convenanten betrokken.

Als ik u één boodschap mee zou mogen geven, dan zou dat zijn: continueer alstublieft de steun aan het imvo-convenantenproces. Om meerdere redenen is het een uniek proces. Het is een innovatief proces. Het kan grote, positieve voordelen bieden, ook aan de grond. We kunnen hiermee internationaal een level playing field op een hoger niveau creëren. We weten dat er interesse is vanuit andere landen. Die moeten we nog verder zien te vergroten.

Daarnaast is ook wel belangrijk om de effectiviteit van de rol van de overheid binnen convenantprocessen hier en daar wat te vergroten en aan te scherpen. Heel erg belangrijk vind ik het volgende. Accepteer het alstublieft niet dat bedrijven proberen om imvo-convenantenprocessen te gebruiken als argument tegenover maatschappelijke organisaties en vakbonden om niet langer hun reguliere activiteiten uit te voeren. Ten slotte vinden we een wortel-en-stokbenadering van belang. Steun waar mogelijk bedrijven, branches die hun nek uitsteken, die wel de handschoen opnemen en actief met overheid, ngo's en vakbonden de dialoog zijn aangegaan om tot verbeterprocessen te komen en, hopelijk, tot resultaten. Daar is een aantal mogelijkheden voor. Daarnaast zijn er ook bedrijven die wij de «onwelwillenden» noemen, degenen die niet meewerken, die ondanks vele gesprekken en vele contacten na vele jaren nog steeds geen actie hebben ondernomen en nog niet bereid zijn om via een multistakeholderdialoog tot een gezamenlijk proces en een gezamenlijk doel te komen. Het is belangrijk dat men bereid is om dan ook de stok op te nemen. Ik wil graag refereren aan de motie-Smaling/Voordewind (32 852, nr. 24) die op 29 april 2015 is ingediend. Die is nog steeds niet uitgevoerd. Ik verzoek u dringend om deze motie alsnog uit te laten voeren.

In hoeverre kan de rol van de overheid nog effectiever worden? Het is van groot belang dat niet alleen brancheorganisaties maar ook bedrijven zelf de convenanten formeel steunen of formeel ondertekenen. Er moet geen genoegen worden genomen met enkel brancheorganisaties. Het is belangrijk dat de ambities van de overheid niet te laag zijn en erop te staan dat ook kritische partners waar mogelijk worden betrokken bij het convenantproces. Als zij dat niet willen, probeer dan in ieder geval input van hen te krijgen en die mee te nemen.

Zo ben ik wat bezorgd over de ontwikkelingen rondom het houtconvenant. Er wordt te veel gekeken naar het verhogen van het percentage van certificering en te weinig naar de eigenlijke definitie van duurzaam hout. Zijn de bestaande certificeringen, zoals PEFC-hout, wel afdoende om misstanden overal in de wereld daadwerkelijk tegen te gaan in deze sector? De OESO-richtlijnen en de UNGP's dienen als minimumcriteria

beschouwd te worden. Het is belangrijk om waar nodig aanvullende criteria op te stellen. Neem de landrechten. Landrechten staan helaas nog niet in de OESO-richtlijnen. Als je convenantprocessen enkel tot de OESO-richtlijnen zou beperken, dan vallen landrechten dus buiten de boot. Dat is echt een issue, gelet op het feit dat Nederland de zesde grootste landopkoper en landleaser is wereldwijd.

Voorkom versplintering van convenantprocessen en stimuleer krachtige samenwerking tussen deelsectoren. Wij weten dat sommige brancheorganisaties in deelsectoren heel erg vooruitstrevend zijn en graag convenanten willen helpen opzetten, maar probeer waar mogelijk processen samen te laten gaan, zodat er niet allerlei kleine deelconvenantjes komen. Steun als overheid de dertien minimumkernelementen voor imvo-convenanten van de SER en eis dat convenanten hieraan voldoen. Ga niet akkoord met inperking van de scope van imvo. Voor banken is het geen nieuws als ik hier meld dat ngo's best blij zijn met het imvo-convenant voor de bankensector over mensenrechten, maar ook teleurgesteld omdat de scope is beperkt tot mensenrechten omdat banken de scope eenvoudigweg niet verder wilden verbreden naar milieu en klimaat bijvoorbeeld.

Het is belangrijk dat de overheid een actieve rol speelt tijdens de hele onderhandelingsperiode van een convenant en ook een actieve medestander is om er bijvoorbeeld voor te zorgen dat er niet onder de OESO-richtlijnen uit wordt gegaan of dat een deel van de sector of een deel van een bedrijf niet meeondertekent, bijvoorbeeld een holding waarvan alleen de Nederlandse afdeling of het Nederlandse hoofdkantoor het convenant ondertekent terwijl buitenlandse afdelingen buiten schot blijven. Dat soort dingen zou moeten worden voorkomen.

Tot slot. Gelukkig kan ik vandaag vooral praten over de welwillenden, maar er zijn helaas ook nog onwelwillende sectoren en bedrijven. Over die onwelwillenden wil ik nog zeggen: zet concrete stappen ten aanzien van handelsmissies, duurzaam inkoopbeleid, de verplichting van rapporteren over due diligence et cetera om de druk te vergroten op de onwelwillenden. En noem een einddatum waarop convenanten voor alle risicosectoren zoals benoemd in de KPMG-analyse in opdracht van de overheid, ontwikkeld moeten zijn. Dank u wel.

Mevrouw Cornelissen:

Beste commissieleden, ook ik spreek graag eerst mijn dank uit voor de mogelijkheid om hier vandaag te spreken. Aangezien we dit onderwerp vandaag voor de laatste keer met deze Kamer bespreken, maak ik graag van de gelegenheid gebruik om kort terug te kijken op wat er is bereikt in de afgelopen kabinetsperiode en om de huidige situatie in productielanden te bespreken aan de hand van een aantal actualiteiten. Ik zal vervolgens afsluiten met een aantal aanbevelingen.

Minister Ploumen heeft zich sinds het begin van haar ministerschap enorm ingezet om iets te doen aan de erbarmelijke omstandigheden in de kledingindustrie. Ze was nog maar een paar weken Minister toen er brand uitbrak in de fabriek van Tazreen Fashions in Bangladesh, waarbij meer dan 100 arbeiders om het leven kwamen. Nog geen halfjaar later vond de ramp in het Rana Plaza plaats. Het onderwerp kwam hoog op de politieke agenda te staan en de Minister stond aan de basis van het Bangladesh-akkoord. Ze sprak zich sterk uit over kledingmerken die het akkoord in eerste instantie niet ondertekenden.

Het Bangladesh-akkoord is voor de Schone Kleren Campagne een voorbeeld van een akkoord dat echt een verschil kan maken. In het netwerk van de Clean Clothes Campaign noemen we zo'n akkoord een enforceable brand agreement. Er zijn heldere afspraken gemaakt over het verbeteren van de veiligheid in de fabrieken, het is duidelijk waar de verantwoordelijkheid ligt tussen de fabrieken, de merken en de overheid, en het akkoord is afdwingbaar en juridisch bindend. Maar het akkoord is

alleen gefocust op Bangladesh en op de fabrieksveiligheid. Er staan geen afspraken in over een leefbaar loon of over vakbondsvrijheid. Deze onderwerpen komen wel aan bod in het Convenant Duurzame Kleding en Textiel. Alleen kan de Schone Kleren Campagne zich met betrekking tot deze overeenkomst niet voldoende vinden in de helderheid van de afspraken en in het gebrek aan lokale betrokkenheid, onafhankelijke controle en de afdwingbaarheid van het convenant. Hierdoor voldeed het voor ons niet aan de ondergrens en hebben wij uiteindelijk besloten om het convenant niet te ondertekenen. Dat neemt niet weg dat we de inzet van de Minister gedurende haar ministerschap zeer waarderen. Hoe staat het er nu voor in de productielanden? Niet heel goed, helaas. Men is op weg om ongeveer 90% van de doelstellingen van het Bangladesh-akkoord te bereiken voor het passeren van de deadline in 2018, maar er lopen nog steeds fabrieken en merken achter met het doorvoeren van de verbeteringen. Daarom zal 10% van de doelstellingen niet gehaald worden. Ten aanzien van andere essentiële onderwerpen, zoals een leefbaar loon en vakbondsvrijheid, is er nog erg veel werk aan de winkel. Ik noem bijvoorbeeld de huidige crackdown in Bangladesh, waar eind vorig jaar demonstraties plaatsvonden voor een hoger minimumloon. De gevolgen waren zeer ernstig. Minstens 24 vakbondsleiders en mensenrechtenactivisten werden gearresteerd en zij zitten vandaag de dag, twee maanden later, nog steeds vast. Minstens twee van hen werden ernstig fysiek mishandeld en één werd zelfs met de dood bedreigd. Afgelopen vrijdag bereikte ons het bericht dat nog eens tien vakbondsleiders waren gearresteerd. Zij zijn toevallig vandaag vrijgelaten. Het werk van vakbonden wordt compleet onmogelijk gemaakt, terwijl juist vakbondsvrijheid essentieel is bij het toewerken naar een leefbaar loon. Dit probleem speelt in de hele kledingindustrie. Vorig jaar publiceerde de Schone Kleren Campagne in samenwerking met de Landelijke India Werkgroep een onderzoek naar lonen in Indiase fabrieken waar Nederlandse merken kleding laten produceren. Het is daar zelfs geen uitzondering als arbeiders minder dan het wettelijk minimumloon verdienen. Een paar weken geleden presenteerden SOMO en Stop Kinderarbeid een onderzoek naar de invloed van leefbaar loon op kinderarbeid, waaruit wederom blijkt hoe essentieel een leefbaar loon is bij het bestrijden van kinderarbeid. Ook het onderzoek van SOMO in Myanmar toont wederom aan dat een leefbaar loon ook daar een ware utopie is. Hoeveel onderzoeken, hoeveel demonstraties, hoeveel arrestaties en hoeveel ontslagen zijn er nog nodig om in deze specifieke sector een beweging te krijgen naar een leefbaar loon? Dat geldt overigens ook voor andere sectoren. Het onderwerp staat al heel lang op de agenda, maar er gebeurt weinig. Ik kom op de aanbevelingen. Wij vinden dat er nu actie moet worden ondernomen ten aanzien van de huidige situatie in Bangladesh. Daarom bevelen wij de Nederlandse regering aan om de huidige financiering aan BGMEA, de werkgeversorganisatie van de textielbranche in Bangladesh, tijdelijk op te schorten. Die organisatie ontvangt veel financiële steun, ook van de Nederlandse overheid, voor de verduurzaming van de sector, maar zij onderneemt naar onze opvatting weinig om verbeteringen tot stand te brengen. Zij is eerder onderdeel van het probleem. De financiering zou opgeschort moeten worden, totdat deze organisatie stappen zet om aan te dringen op de vrijlating van de arrestanten, het laten vallen van de aanklachten, het terugnemen van de 1.500 ontslagen arbeiders en het respecteren van de vakbondsvrijheid. Daarnaast dringen we ook bij de EU en haar lidstaten aan op een onderzoek door de Europese Commissie naar de mate waarin de regering van Bangladesh de «Everything But Arms»-voorwaarde heeft geschonden ten aanzien van de vakbondsvrijheid. We verzoeken de Minister om de situatie in Bangladesh op te nemen met de kledingmerken en ketens waarvan het hoofdkantoor in Nederland is gevestigd en die hun kleding laten produceren in Bangladesh, zoals ook is te lezen in de brief die wij hebben meegestuurd. Daarnaast willen we de

komende maanden pleiten voor voortzetting van het Bangladesh-akkoord. 90% van de doelstellingen is dus bereikt. De overige 10% is ook bittere noodzaak. Daarbij moeten de fabrieken ook veilig blijven. Het akkoord moet dus verlengd worden onder in ieder geval dezelfde voorwaarden, maar we willen ook graag betere afspraken over vakbondsvrijheid, gezien de huidige situatie in Bangladesh.

Daarnaast pleiten we voor wetgeving op het gebied van transparantie om kledingmerken aan te kunnen spreken op misstanden. Om wetten zoals de wet tegen kinderarbeid, die afgelopen dinsdag is aangenomen, beter toepasbaar te maken, is er wetgeving nodig over transparantie. We pleiten ervoor dat de kledingmerken daarom hun productielocaties vrijgeven. Tot slot. Niet alleen de convenantpartijen zouden due-diligenceprocessen moeten gaan uitvoeren, ook de achterblijvers moeten verplicht worden gesteld om de risico's in hun keten in kaart te brengen en constant te mitigeren.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Cornelissen. De Kamerleden krijgen nu de gelegenheid om elk twee vragen te stellen. Ik verzoek hun om daarbij specifiek aan te geven van wie zij een antwoord zouden willen krijgen. Nadat hun vragen zijn geïnventariseerd, ga ik weer het rijtje sprekers langs. De tijd die we dan nog overhouden, moet ik ongeveer gelijk verdelen tussen u allen, dus blijft het van belang dat u zo beknopt maar uiteraard zo duidelijk mogelijk reageert.

Als eerste is het woord aan de heer Van Laar van de Partij van de Arbeid.

De heer Van Laar (PvdA):

Voorzitter. Ik dank de sprekers voor hun aanwezigheid. Het is goed dat we in deze laatste weken van deze Kamerperiode nog aandacht geven aan mvo. Het is ook wel nodig, want ik deel de analyse dat er te weinig gebeurt en er te weinig vooruitgang zichtbaar is. Mijn eerste vraag is voor CNV Internationaal over leefbaar loon. Jullie hebben het textielconvenant ondertekend, terwijl er geen duidelijke afspraak over leefbaar loon in staat. Hoe zien jullie dat? Kun je een succesvol convenant hebben zonder dat de convenantpartijen uiteindelijk een leefbaar loon realiseren? Zo nee, hoe denken jullie dan dat dat in de komende jaren gestalte gaat krijgen? Mijn tweede vraag is voor het MVO Platform. U sprak over de wet tegen kinderarbeid, oftewel de Wet zorgplicht kinderarbeid, die mij ook enigszins bekend is. U zei dat die wet volgens de werkgevers het convenantproces ondermijnt. Wat vertellen ze dan aan tafel? Ik heb er nog nooit een onderbouwing bij gezien; ook in de brief staat geen onderbouwing. Het wordt gesteld, maar verder niet uitgelegd. Ik vroeg me af of u daar meer over kunt zeggen en of u voor vanmiddag een goede vraag voor hen heeft.

De heer Geselschap (VVD):

Ook van mijn zijde dank voor alle verhalen en alle inbreng. Hoe praktischer de aanbevelingen hoe prettiger ook. Wat een beetje doorklinkt, is dat het polderen toch wel erg lang duurt. Dat is ook altijd mijn irritatie, maar met polderen bereik je meestal toch wel het meest. Daarom is het leuk om te horen dat er juist ook in het buitenland hiervoor aandacht is. Ik was met name getriggerd door de opmerking over de «wortel-en-stokbenadering», omdat ik altijd geleerd heb dat je met stroop meer vliegen vangt dan met azijn. Ik zou daarom graag van eenieder, maar zeker van Oxfam Novib, horen welke incentives wij kunnen bieden aan bedrijven om mee te doen. Hoe kunnen wij ze verleiden?

Mijn tweede vraag heeft betrekking op een dilemma. De vraag hoe diep je gaat en hoeveel normen je stelt versus de vraag hoe breed je wilt dat het is. Ook ben ik geïnteresseerd in de vraag hoeveel kritische massa, hoeveel bedrijven in een sector, je eigenlijk nodig hebt, zodat het meer

normstellend en een echt succes wordt. Hebt u het gevoel dat in de sectoren waarin we actief zijn, die groep groot genoeg is?

De heer **Voordewind** (ChristenUnie):

Dank voor uw komst naar de Kamer. Mevrouw Van der Meij zei eigenlijk dat de resultaten van de imvo-convenanten en van het MVO Platform tot nu toe zeer beperkt zijn. Kan zij daar wat meer over zeggen? Welke resultaten vloeien er op dit moment voort uit zo'n textiel convenant, los van het feit dat we er dertien tot stand zouden brengen en we er maar anderhalf voor elkaar hebben gekregen? Datzelfde geldt voor de bekendheid van de OESO-richtlijnen bij het bedrijfsleven. Die richtlijnen zijn nog niet bij heel veel bedrijven bekend. Op dat vlak ligt er dus nog een taak voor de overheid.

De vraag van collega Van Laar aan het CNV over leefbaar loon steun ik van harte. In het kader van de wet van de heer Van Laar heeft de Kamer vorige week een motie van ons aangenomen om het leefbaar loon als voorwaarde te stellen voor de imvo-convenanten en voor het inkoop-beleid van de overheid. Ik weet niet of dat allemaal goed is doorgekomen. Dat moet natuurlijk allemaal zijn beslag krijgen. We wachten de resultaten daarvan af. We zullen daarop aandringen.

In de motie-Smaling/Voordewind wordt om een evaluatie van de imvo-convenanten gevraagd. We willen dat nog steeds, maar het proces is natuurlijk erg vertraagd. We zullen af en toe de stand van zaken met de Minister bespreken, maar het heeft weinig zin om dat nu al te doen aangezien we nog maar anderhalf convenant hebben. Wat zou volgens de heer Ras wel een goed moment zijn om die evaluatie van de grond te krijgen? We moeten immers wel een bepaalde kritische massa hebben om een goede evaluatie te kunnen uitvoeren.

De heer Ras zei dat de rol van de overheid bij processen met betrekking tot de convenanten versterkt zou moeten worden. Hoe ziet hij dat voor zich? Hoe kijkt hij tegen de rol van de SER aan? In andere stukken staat dat die te faciliterend en te weinig sturend of richtinggevend is. Ziet de heer Ras mogelijkheden om de rol van de overheid, misschien via de SER, te versterken?

De **voorzitter**:

We gaan weer luisteren naar de sprekers, te beginnen met mevrouw Van der Meij.

Mevrouw **Van der Meij**:

Dank u wel. Ik ga eerst in op de vraag over de wetgeving. Op welke manier is die ondermijnend? Ja, dát weet ik ook niet; dat is het probleem. Wij zien dat terug in verschillende uitingen. Zoals ik al zei, is dat geluid ook aan de onderhandelingstafels gehoord. Er is sprake van geheimhouding, dus ik weet niet wat dat precies behelst. Als coalitie zitten wij daar zelf niet aan tafel. Wij horen dat van onze leden. Ik denk dat dat iets is wat zeker in het derde blokje aan de orde kan komen.

Wij zien die wetgeving zelf juist niet als ondermijnend. Zeker voor bedrijven die al koploper zijn, zou het heel eervol moeten zijn als wat zij al doen, tot norm wordt verheven. Wij zien dat als een voordeel. Er zijn bedrijven, koplopers, die ook zeggen dat ze daar blij mee zijn en dat zij behoefte hebben aan dat level playing field. Zij hebben er in ieder geval behoefte aan dat die ondergrens op een iets hoger niveau komt te liggen. Dat geluid hoor je wel in het bedrijfsleven – ik heb dat onder andere gehoord van leden van MVO Nederland; ik denk dat ik dat hier wel mag zeggen – maar helaas klinkt dat geluid nooit door in de uitingen naar buiten toe, in de brieven die de Kamer bereiken. Het gaat dus om een kleinere groep of een groep die zich niet durft uit te spreken, maar een deel van het bedrijfsleven ziet dat wel degelijk zo.

Met betrekking tot die wetgeving is ook het argument naar voren gebracht dat die zulke hoge kosten met zich brengt. Ik ben daar heel bezorgd over, want dat betekent eigenlijk dat bedrijven nog helemaal moeten beginnen met het op orde brengen van hun keten. Dan is er inderdaad sprake van hoge kosten. De wet op zich lijkt niet veel extra te kosten – dat is allemaal berekend – maar het vergt een flinke interne inspanning om je internationale mvo-beleid op orde te krijgen.

Ik kan daar nog lang over praten, maar ik wil overgaan naar de wortel en de stok. Dat kan vooral worden vormgegeven door in allerlei ander beleid beloningen dan wel mogelijkheden tot uitsluiting op te nemen. Daarbij denk ik aan wel of geen toegang tot subsidies, aan andere vormen van overheidssteun, aan advisering, aan hulp bij ambassades, aan handelsmissies en uiteraard aan overheidsinkoop, waarbij duurzaam wordt ingekocht. Je kunt bij de stok ook denken aan fiscale maatregelen, aan toezicht en aan het opleggen van boetes. Er is een heel brede waaier van mogelijkheden om in allerlei ander beleid een koppeling te maken met de convenanten. In verschillende brieven hebben we daarvoor suggesties gedaan. Die kan ik nog eens toesturen.

Ik kom bij de vragen over de resultaten. Wat is een resultaat in dit beleid? In onze schriftelijke inbreng hebben we gemeld dat anderhalve risicosector van de dertien nu een convenant heeft. Dat is eigenlijk niet wat ik bedoel met resultaat. Waar het heel erg aan ontbreekt is aan een manier waarop dit beleid uiteindelijk getoetst wordt. Aan de hand van input van KPMG is geconstateerd dat dertien sectoren een aanzienlijke hoeveelheid risico's in hun keten hebben. Daaraan moet iets worden gedaan. Het resultaat zou eigenlijk gemeten moeten worden aan de hand van daadwerkelijk verminderde schendingen of daadwerkelijk op tijd aangepakte risico's, zodat schendingen zijn voorkomen. Dat is een hele uitdaging, maar dat is op dit moment op geen enkele manier in het beleid verweven. Er wordt per convenant bekeken hoe monitoring plaatsvindt, maar een soort overkoepelende monitoring van de doelstellingen, waarbij vaststaat hoe die worden gemeten, ontbreekt. Die zou wel heel erg helpen, ook in het licht van de motie die Peter Ras net aanhaalde, waarin wordt uitgesproken dat aanvullend beleid nodig is als er onvoldoende gebeurt. Je hebt dan iets tastbaars om aan te toetsen.

Mevrouw Groenewegen:

Ik antwoord graag op de vragen van de heren Van Laar en Voordewind over leefbaar loon. De opmerking dat leefbaar loon geen belangrijk thema zou zijn in het textielconvenant verbaast mij enigszins. Ik heb kunnen constateren dat het juist een enorm belangrijk thema gevonden wordt. De werkgroep die inmiddels van start is gegaan op dat vlak, heeft overmatige belangstelling hiervoor en bestaat uit een mooie multistakeholdervertegenwoordiging. Binnen het textielconvenant wordt momenteel gewerkt aan de ontwikkeling van werkplannen door de bedrijven. Daarnaast wordt binnenkort, ergens in de komende maanden, een inventarisatie van de productielocaties gepresenteerd. Dat is een mooie basis om op te reflecteren in hoeverre leefbaar loon al meegenomen wordt in de praktijk. Tegelijk wordt in de werkgroep voor leefbaar loon gezocht naar instrumenten om dat leefbaar loon te concretiseren en in de werkplannen te versterken.

Ondersteunend daaraan zijn instrumenten, die al bestaan, die bijvoorbeeld door de Fair Wear Foundation ontwikkeld zijn en in het Living Wage Lab ontwikkeld worden. Die worden meegenomen in het hele traject. Ze zijn nauw betrokken bij het textielconvenant. Zelf nemen we deel aan een strategisch partnerschap met Fair Wear Foundation en FNV. Daarin werken we heel sterk aan leefbaar loon. Dat nemen we mee in het textielconvenant. Zelf werken we natuurlijk ook aan de versterking van de vakbonden, met name in Azië, om binnen de textielbranches te kunnen onderhandelen over leefbaar loon, om dus van onderop dat leefbaar loon

te kunnen realiseren. Op die manier proberen we vanuit verschillende invalshoeken het leefbaar loon heel serieus op de kaart te zetten. Ik heb gezien dat ook in andere sectoren en in andere onderhandelingstrajecten die nu gaande zijn, leefbaar loon juist een enorm belangrijk issue gevonden wordt.

De opmerking van de heer Voordewind om leefbaar loon ... Sorry, voorzitter, maar mag ik dit eerst afronden?

De voorzitter:

Ik geef er inderdaad de voorkeur aan dat dit eerst wordt afgerond. Ik kan me wel voorstellen dat er prangende vragen zijn, maar voor het stellen daarvan geef ik liever de gelegenheid na afloop van uw beantwoording. Gaat u verder.

Mevrouw Groenewegen:

De opmerking van de heer Voordewind om leefbaar loon als voorwaarde te stellen in de imvo-convenantprocessen lijkt me heel waardevol. We willen natuurlijk geen obstakels opwerpen, maar dit is wel een zeer belangrijk thema, dat we graag willen onderstrepen.

De heer Van Laar (PvdA):

Ik heb me waarschijnlijk onzorgvuldig uitgedrukt. Ik bedoelde niet dat het leefbaar loon niet in de convenanten staat, maar dat er geen resultaatverplichting in staat en dat bedrijven zich er ook niet aan committeren. En het laatste wat ze zeggen is dat ze in 2030 misschien een leefbaar loon gaan betalen. Dan denk ik: wat is dan het convenantproces? U beschrijft inderdaad een heel proces, maar het komt op mij over alsof het gewoon voor ons uit wordt geduwd. Hoelang moet je studeren op een leefbaar loon? Mensen moeten eten, ziektekosten betalen en onderwijs betalen. Als we daar eens beginnen, dan hoeft je niet heel lang te studeren en dan weet je hoe het omhoog moet. Dus waar is al die studie voor nodig, waar is dat proces voor nodig anders dan voor tijdrekken?

Mevrouw Groenewegen:

Dat is een beetje een ziekte: veel onderzoek en veel vooruitschuiven. soms ook om dan toch maar tot overeenstemming te komen. Dat is ook onze zorg. We moeten echt een grens, een datum gaan stellen waarop we resultaten gaan zien. Daarom zeggen we: er moet ook een stok zijn. Dat geldt ook voor de convenanten die zijn afgesloten. Er is een grens, een moment waarop je resultaten moet gaan zien. We pleiten daarom ook voor tussentijdse evaluaties om een stand van zaken op te maken, zodat we kunnen zien of we nog op de goede weg zijn of dat het geen zin heeft.

De heer Ras:

Hoeveel bedrijven in een sector heb je nodig om normstellend te worden? Een van de sterke kanten van het bankenconvenant vond ik allereerst dat de drie grootbanken in Nederland zelf ook meeonderhandelden en van het begin tot het eind betrokken waren bij het onderhandelingsproces. Uiteindelijk hebben – ik zeg het uit mijn hoofd – veertien banken nu het bankenconvenant getekend. Misschien zijn het er inmiddels meer; dat weet ik niet uit mijn hoofd. In ieder geval waren het er veertien, waaronder de drie grootbanken en FMO, dus de banken die het grootste risico lopen om ongewild betrokken te raken bij mensenrechtensdingen. Ik denk dat dat zeker een voorbeeld is van voldoende body binnen de sector om normstellend te zijn.

Dat geldt niet voor alle convenanten. Er zijn ook convenantprocessen waarbij de key players niet zelf aan tafel zitten en waarbij dus voornamelijk door de brancheorganisaties wordt gepraat, of waarbij de hoofdrolspelers nog niet meedoen, of waarbij onduidelijk is of die nog gaan tekenen. Dan is er wel een probleem. Ik kan alleen maar zeggen dat ik

hoop dat bij het verzekeringsconvenant de actoren met grote buitenlandse afdelingen zullen tekenen op holdingniveau en dat de buitenlandse afdelingen, waar we een hoop aantoonbare risico's zien, dus niet buiten het convenant zullen vallen. Je kunt wel zeggen dat je 90% of 95% van de Nederlandse verzekeringsmarkt binnenhaalt als deelnemer aan het convenant, maar als een paar grote spelers niet meedoen of als van een paar grote spelers alleen de Nederlandse afdeling meedoet, dan vind ik dat niet normstellend genoeg.

De heer Voordewind vroeg wat het juiste moment is voor een evaluatie. In de aangenomen Kamermotie wordt gerefereerd aan het feit dat de regering voornemens was om voor de zomer van 2016 een evaluatiemoment in te stellen. Dat heeft de regering ook gedaan. Er is ook een overzicht naar de Kamer gestuurd. De onderverdeling was grofweg: processen die goed lopen, ver zijn of zelfs al tot een convenant hebben geleid, processen die eraan lijken te komen en enkele sectoren en bedrijven daarbinnen die gewoon weigeren. Laten we het beestje ook gewoon bij de naam noemen. De oliesector, Shell, wil geen convenant. De pensioensector werkt niet mee. Ik heb lof voor de bankensector, die zo snel na de kledingsector de handschoen heeft opgenomen, wél de dialoog aan is gegaan en het wél aandurfde om een multistakeholderdialoog ten gunste van een imvo-convenant aan te gaan. Hulde. Maar de pensioensector blijft achter. Ten aanzien van Shell weet ik dat er onderzoek van het NCP loopt naar mogelijke betrokkenheid bij schendingen van de OESO-richtlijnen in de oliesector. Dat duurt heel lang. Het Kamerdebat was in juni en in november heeft het NCP de formele opdracht gekregen om dat onderzoek te gaan uitvoeren. Het duurt nog in ieder geval een halfjaar voordat daarvan resultaten bekend worden. Het is een heel lang proces, waarvan de uitkomst erg ongewis is. Er wordt altijd gezegd: vrijwillig maar niet vrijblijvend. Ik hoop dat de evaluatie die de regering in juni naar de Kamer heeft gestuurd, of eventueel een geüpdatete versie die in de komende weken naar de Kamer zou kunnen worden gestuurd, de basis kan zijn voor uitvoering van de motie. Maar als daar nu weer uit blijkt – ik denk dat dat heel duidelijk zal blijken – dat enkele sectoren niet willen, dan moet je daar wel iets mee doen. Je moet hen daarmee niet weg laten komen.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie):

Uiteraard heb ik die evaluatie ook gezien. Ik vond dat meer een stand van zaken. De convenanten stonden erin, groen, oranje of rood gekleurd, met een korte toelichting. Dat was mooi als stand van zaken, maar onder een evaluatie versta ik: wat zijn de bereikte resultaten tot nu toe van de gesloten convenanten? Een stand van zaken over de andere convenanten is prima, maar uiteindelijk gaat het natuurlijk om de resultaten. Daarover zei ik zonet in mijn termijn dat we bijvoorbeeld halverwege 2017 nog eens moeten bekijken of het textielconvenant en het bankenconvenant al concrete resultaten hebben opgeleverd. Daarvan kunnen we weer leren voor de volgende convenanten.

De heer **Ras**:

De meeste convenantprocessen hebben een duur van drie tot vijf jaar. Na drie tot vijf jaar zou je dus inderdaad concrete resultaten willen en moeten kunnen zien. Binnen een jaar zie je misschien ook al iets, maar ik denk niet dat er al wonderen van verwacht kunnen worden. Misschien zouden er twee soorten evaluaties moeten komen, namelijk een van bestaande convenanten – werken die goed en naar tevredenheid of moeten die nog anders en beter? – en een van het proces: wie werkt mee en wie niet, en wat doe je met onwelwillenden, dus degenen die niet meewerken? Dat zou in onze ogen al vanaf nu moeten gebeuren. Het zou spijtig zijn als we nog een jaar of twee jaar zouden wachten met uitvoering geven aan de motie.

Mevrouw Cornelissen:

Ik ga in op de vraag of je bedrijven moet motiveren of verleiden om mee te doen. De problemen in de textielsector zijn al decennialang bekend. We brengen dit al sinds 1989 naar voren. Je ziet beweging op het moment dat er een ramp plaatsvindt, zoals bij Rana Plaza in Bangladesh, en er een Minister is die daaraan wat wil doen, de betrokkenen bij elkaar haalt en heel heldere afspraken maakt over concrete verbeteringen in de fabrieken. Er moet duidelijk worden gemaakt bij welke partij – merken, fabrieken of overheid – de verantwoordelijkheid ligt. Het moet echt heel concreet zijn. Dan kun je heel concreet de voortgang meten, zien wat er is bereikt en zien welke fabrieken veilig zijn. Dat is het succes van het Bangladeshakkoord voor ons.

We waren in het begin betrokken bij de onderhandelingen in het convenantproces. Op zich is het natuurlijk goed om al die betrokkenen weer bij elkaar te krijgen en wederom duidelijke afspraken te maken over onderwerpen als een leefbaar loon en vakbondsvrijheid. Die twee gaan echt hand in hand met elkaar. Dat zie je ook in Bangladesh. Wij zagen echter terughoudendheid bij branches om daarover net als in het Bangladeshakkoord heel concrete, duidelijke afspraken te maken. We hopen dat die afspraken er uiteindelijk wel komen in de werkgroepen en werkplannen die nu binnen het convenant tot stand gebracht gaan worden. Er wordt ook een roadmap geschreven. Daar heeft de Minister ook over gecommuniceerd. We kijken daarnaar uit. Wij zien echter wel dat als wij bedrijven waarvan wij weten dat ze in bepaalde fabrieken in Bangladesh produceren, aanspreken op de ontwikkelingen in Bangladesh, er gezegd wordt: we hebben het convenant ondertekend. Maar ik heb het convenant zich nog niet horen uitspreken over de huidige situatie in Bangladesh. Juist als je zo veel merken bij elkaar hebt in een convenant zou je een duidelijk geluid kunnen laten horen richting de werkgeversorganisaties, fabrieken en de overheid in Bangladesh, namelijk dat we dit niet accepteren.

De voorzitter:

Daarmee zijn we gekomen aan het einde van deze ronde, tenzij er nog een urgente vraag is. Dat is kennelijk het geval bij de heer Voordewind.

De heer Voordewind (ChristenUnie):

Ik heb de heer Ras gevraagd wat de versterkte rol van de overheid bij de convenanten zou kunnen zijn in verband met de SER.

De heer Ras:

Ik zou het op prijs stellen als de overheid voldoende ambitieniveau blijft tonen. Het doel is niet om zo snel mogelijk tot zo veel mogelijk convenanten te komen. Het moeten ook goede convenanten zijn. Als keyspelers in een bepaalde sector geen rol spelen, hetzij bedrijven uit de sector, hetzij belangrijke maatschappelijke actoren, dan moet je iets doen als overheid. Dan moet je het er niet bij laten zitten, omdat de rest, de makkelijkere partijen, wel meedoet. Stel aan de processen zowel inhoudelijk als qua participatie voldoende voorwaarden aan kwaliteit, ambitie en het feit dat de juiste spelers aan tafel zitten. Neem bijvoorbeeld het houtconvenant. Dat zou de overheid niet moeten laten gebeuren. Het gaat om heldere afspraken over het versterken van certificering en het tegengaan van problemen. Het gaat niet alleen om zo veel mogelijk certificeringen. Ik hoop dat we in het verzekeraarsconvenant de overheid als medestander vinden. Uiteindelijk is het doel dat Nederlandse bedrijven maximaal bijdragen aan het tegengaan van schendingen. Als belangrijke actoren binnen een sector buiten schot blijven of niet mee willen doen, dan verwacht ik een helder geluid en druk vanuit de overheid.

De heer Voordewind (ChristenUnie):

We krijgen zo de SER hier aan tafel. Vindt u dan ook dat de rol van de SER verstevigd zou moeten worden en misschien scherper moet zijn?

De heer Ras:

We vinden het heel belangrijk dat de SER zelf vasthoudt aan die dertien minimumcriteria en daar ook over waakt. De SER moet niet alleen een passieve waarnemer zijn ten aanzien van die dertien kenmerken, maar ook sturen, handhaven en maximale druk uitoefenen; verzin er maar het juiste woord bij. Dat is belangrijk. Ik denk dat de SER een heel belangrijke, positieve rol speelt. Ik hoop van harte dat de SER die zal blijven spelen. Het is duidelijk een partij die de verschillende rollen en geledingen van de verschillende actoren die meespelen bij een convenantproces, steeds beter leert kennen. De SER is ook een goede bruggenbouwer. Ik hecht dus heel veel waarde aan het behoud van de rol van de SER. Ook voor de SER lijkt het mij relevant dat keystoneholders en keyspelers vanuit sectoren aan tafel zitten, actief meedoen en een evenwichtige rol hebben.

De voorzitter:

Hartelijk dank mevrouw Van der Meij, mevrouw Groenewegen, mevrouw Cornelissen en mijnheer Ras voor uw inbreng in dit eerste uur. We sluiten deze ronde nu af, want we krijgen een wisseling aan tafel voor de tweede ronde. Daarin spreken we met vertegenwoordigers uit onderzoek- en adviesorganen.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Deelsessie 2: Onderzoek en adviesorganen

Gesprek met:

- Mariëtte Hamer, voorzitter SER
- Philip Schleifer, Assistant Professor in Transnational Governance, Universiteit van Amsterdam
- Gisela ten Kate, onderzoeker Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO)
- Michiel van Yperen, sectormanager Textiel MVO Nederland

De voorzitter:

Wij gaan door met de tweede ronde. Zoals gezegd is dit een deelsessie met vertegenwoordigers van onderzoeks- en adviesorganen. Allereerst heet ik mevrouw Hamer van de SER welkom en de heer Schleifer van de Universiteit van Amsterdam. Ik merk even op dat de heer Schleifer het woord zal voeren in het Engels. Vragen die specifiek voor hem bestemd zijn, dient u in het Engels te stellen. Ook heet ik welkom mevrouw Ten Kate, onderzoeker van de Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO), en de heer Van Yperen, sectormanager Textiel MVO Nederland. Ik dank allen voor hun bereidheid om hier met de Kamerleden van gedachten te wisselen over het internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen en specifiek over de convenanten daaromtrent. Ook hier geldt weer dat ik allen een spreektijd van ongeveer vijf minuten gun, zoals tevoren afgesproken. Daarna inventariseren wij een rondje vragen van de Kamerleden. Vervolgens krijgt u successievelijk de gelegenheid om daarop te reageren. Ik geef het woord als eerste aan mevrouw Hamer.

Mevrouw Hamer:

Om te beginnen dank ik de Kamer voor gelegenheid om namens de SER iets te mogen zeggen over de stand van zaken. Wij hebben de afgelopen tijd al vaker met de Kamer daarover van gedachten gewisseld, maar misschien is het goed om de laatste stand der dingen aan te geven.

Laat ik beginnen met een notie vooraf. Wij zijn in 2016 begonnen met het afsluiten van convenanten. In Nederland zit je op zo'n moment helemaal in wat je aan het doen bent. Vaak helpt het heel goed als het buitenland dan eens even bekijkt wat je precies aan het doen bent. Ik begin dus vooraf met de notie dat het heel bijzonder is dat partijen – werkgevers, werknemers en nadrukkelijk ook de maatschappelijke organisaties – bij het afsluiten van die convenanten hun nek uitsteken op een zodanige manier dat het buitenland daar verbaasd en met veel bewondering naar staat te kijken. Wij hopen iets van die bewondering om te zetten in acties in het buitenland, want dat is ook nodig. Het is misschien goed om met dat inkijkje van buiten naar binnen te beginnen.

Wij zijn na een heel proces – want dit is allemaal begonnen met meerdere adviezen van de SER – in 2016 begonnen met het afsluiten van de convenanten. De Sociaal-Economische Raad is daarbij intermediair en heeft van tevoren gezegd aan welke doelstellingen de convenanten moeten voldoen. Het is heel belangrijk dat de SER dus naast zijn rol als intermediair ook nadrukkelijk bewaakt wat de SER zelf gezegd heeft. Ik hoorde dat net al even in de vorige ronde. De SER ontplooit activiteiten voor de convenanten, maar heeft daarnaast ook nog steeds een commissie imvo die heel goed bewaakt wat er in het andere deel van het huis gebeurt; ik zal het zo maar zeggen. Wij zullen daar overigens nog een verdere evaluatie van externe partijen op loslaten.

In 2016 zijn er inderdaad twee convenanten afgesloten. Het was voor het bestuur van de SER belangrijk om eerst deze twee convenanten af te sluiten en dan te bekijken of die gingen werken. Het waren twee grote convenanten op het terrein van kleding en textiel en in de bancaire sector. Dat zijn beide buitengewoon ingewikkelde sectoren. Die hebben ons eigenlijk het vertrouwen gegeven om verder te gaan. Op het ogenblik wordt heel hard gewerkt aan convenanten in de sectoren verzekeringen, voedingsmiddelen, natuursteen en goud. Bovendien zijn we net begonnen met de verkenning voor de metallurgische sector. In een aantal andere sectoren zijn inleidende gesprekken gaande. Uiteraard wordt er ook buiten de SER – want niet alles gebeurt binnen de SER – gewerkt aan enkele convenanten.

Wij hadden twee jaar geleden gehoopt dat wij er nu al bij wijze van spreken tien af zouden kunnen hebben, maar wij merken dat het proces taaier is dan wijzelf soms verwacht hadden. Dat heeft te maken met verschillen in tempo of verwachtingen, de bekendheid met internationale richtlijnen en de ervaring bij partners met multistakeholderprocessen. Bij de twee convenanten die wij nu gemaakt hebben, merkten wij dat er veel tijd nodig is om kennis te vergaren en om begrip te krijgen voor elkaars positie om zo tot een soort gezamenlijke ambitie te komen. Dat merken wij ook op andere plekken in de SER. Vaak kost dat de meeste tijd. Als je dat eenmaal hebt, is het makkelijker om afspraken te maken. Dus dat kost tijd. Het is ook niet zo dat je wat wij bedacht hebben voor de sector textiel of de bancaire sector een-op-een kunt vertalen naar de andere sectoren, omdat elke sector toch weer zijn eigen problematiek en dynamiek kent. Maar we zijn hard aan het werk en de ambitie daarin laten we niet los. Verder is het belangrijk te zien dat het vertrouwen tussen partijen om hieraan te werken in de loop van de jaren gegroeid is. Dus vanuit het gezamenlijk maken van dit advies komen tot daadwerkelijke concrete afspraken in de vorm van een convenant. Deze agenda is ook iets wat werkgevers, werknemers en ngo's bindt.

Ik zei zo-even al dat het pionieren is. Het is ook een type samenwerking tussen overheid, bedrijven, vakbonden en maatschappelijke organisaties die wereldwijd uniek is en die op veel internationale belangstelling mag rekenen. Daarom proberen we ook heel goed alles wat we aan ervaringen en inzet opdoen, op te schrijven en transparant te maken, zodat we ook anderen daarmee kunnen helpen.

Waar het gaat om de sectoren waar we nu voor werken in het kader van het convenant, hebben we met de partijen nadrukkelijk de afspraak gemaakt dat we lopende het proces geen mededelingen doen over hoe het ermee staat en over de inhoudelijke onderwerpen. Dat hebben we ten aanzien van de sectoren textiel en banken ook niet gedaan. Dus het is stil zolang we aan het broeden zijn.

In de mij nog resterende tijd lijkt het mij goed om u nog iets te vertellen over de twee convenanten die nu lopen. Als je het convenant hebt, wil dat nog niet zeggen dat het dan ook klaar is. Als het convenant er is, begint het eigenlijk pas. Wij zijn dan ook heel druk aan het werken in diverse werkgroepen, bijvoorbeeld in de sector textiel, aan bevordering van het recht op vrije onderhandelingen door onafhankelijke vakbonden, aan leefbaar loon en aan veilige en gezonde werkomstandigheden. Ook werken partijen samen om kinderarbeid, discriminatie en gedwongen arbeid tegen te gaan. In het kader van het textielconvenant is verder afgesproken dat er wordt gekeken naar de vermindering van de negatieve milieu-impact van grondstoffen, het voorkomen van dierenleed en het verminderen van gebruik van water, energie, chemicaliën, chemisch afval en afvalwater. Nadat deze onderwerpen waren gedefinieerd als de onderwerpen waar dit convenant naar zou gaan kijken, hebben we vrij snel een secretariaat ingericht dat nu druk bezig is om de partijen te ondersteunen die nu aan de slag gaan met de implementatie voor de komende drie tot vijf jaar. De partijen zijn nu bezig met het opstellen van jaarlijkse plannen van aanpak en het bijstellen daarvan. De eerste ronde voor het textielconvenant is in juli, waarbij we dan moeten gaan kijken of hetgeen in het convenant is afgesproken operationeel gemaakt is en of we daarmee verder kunnen.

Belangrijk om bij u onder de aandacht te brengen, is ook dat we in dit convenant afspraken hebben gemaakt over de financiering op langere termijn en dat ook nog gezocht wordt naar manieren om de financiering ook echt vorm te kunnen geven. De overheid en de branches zijn daarnaar gezamenlijk aan het kijken.

Het convenant van de bancaire sector is later afgesloten dan het textielconvenant, te weten in oktober 2016. Dat convenant bevat afspraken die banken beter in staat stellen om bij zakelijke leningen en projectfinanciering ervoor te zorgen dat mensenrechten worden gerespecteerd. Centraal daarbij staat dat de banken, vakbonden, ngo's en de overheid overeenkomen om de individuele kennis en ervaring die er is op het gebied van mensenrechten en risico's te bundelen en te delen. Daarvoor is nu een stuurgroep ingesteld. Ook daar is men nu het pad voor de implementatie van de afspraken aan het opzetten. We hebben afgesproken dat een onafhankelijke monitoringcommissie toezicht zal houden op de voortgang daarvan.

Er zijn inmiddels vier werkgroepen opgezet die werken onder de verantwoordelijkheid van die stuurgroep, die zich bezighouden met respectievelijk de opzet van een database, informatie over de mensenrechtensituatie in een specifieke regio en het in kaart brengen van een aantal waardenketens, om te beginnen de cacao- en de palmolieketen en het goud. De derde werkgroep is bezig met het mogelijk maken van de toegang tot herstel en het verhaal halen bij een ontstane negatieve impact op mensenrechten. De vierde werkgroep houdt zich ten slotte bezig met het verkrijgen van meer invloed op bepaalde mensenrechtensituaties die spelen bij klanten van de banken.

Ook hier wil ik het belang van continuïteit noemen. Dat is natuurlijk voor de convenanten echt ontzettend van belang. Er zijn mensen die denken: leuk dan ben je een halfjaartje bezig, dan heb je het convenant en dan is het klaar. Nee, het is echt een langdurig proces waarin het convenant ook verder invulling zal moeten krijgen. Wij willen de Nederlandse overheid veel lof toekennen, omdat zij in vergelijking met andere landen toch echt een voorloper is. Zowel bewindspersonen als ambtenaren spannen zich

ontzettend in om hier een succes van te maken. Dat maakt het voor de SER ook mogelijk om het werk te doen.

Aan de andere kant zien wij dat de rol die de overheid heeft in de convenanten, nog wel versterkt kan worden. Daar hebben we in het SER-advies ook iets over gezegd. Ik zou drie lijnen willen noemen. Ik noem allereerst het voeren van een consistent beleid ten aanzien van internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen, duurzame ontwikkeling, handel, ontwikkelingssamenwerking en duurzaam inkopen. Dat is eigenlijk toch de basis, dat duurzame beleid, waarbinnen dit valt. Ik noem ten tweede het gericht ondersteunen van de processen die uit de convenanten voortvloeien. Ik noem ten derde het feit dat de overheid natuurlijk zelf ook partij bij de convenanten is. Dat is ook belangrijk om te noemen. Die overheid moet voldoende interne capaciteit reserveren om haar rol daarin te kunnen vervullen.

Ik breng graag onder de aandacht dat om dit allemaal goed te kunnen doen, we natuurlijk heel vaak tegen mededinging en tegen het samenwerken aan duurzaamheid aanlopen. Dat geldt overigens niet alleen voor imvo maar dat zien we soms ook gebeuren bij energietransitie. Wij willen echt het belang benadrukken dat er verder gezocht moet worden naar werkzame afspraken, met name ook op internationaal niveau en voor het internationaal agenderen van het vraagstuk van de mededinging. Er ligt ten slotte een grote relatie met de SDG's. Wij denken dat het sluiten van de convenanten een concrete manier is waarop er aan die doelen vorm kan worden gegeven. De bijdrage van bedrijven aan duurzame ontwikkeling is maximaal als de invloed ook wordt aangewend waar de risico's op een negatieve impact in de keten het grootst zijn. Wanneer een bedrijf aan de slag wil met de SDG's, is de due diligence conform de OESO-richtlijn een eerste basisvereiste. Wij zien het imvo-convenant dus als een belangrijk instrument voor het behalen van die SDG's. Wij denken dat het heel erg van belang is dat de overheid en andere partijen deze agenda's, die van de SDG's en imvo, duurzaam aan elkaar verbinden en dat ook internationaal uitdragen.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer Schleifer van de Universiteit van Amsterdam. Hij is Assistant Professor in transnational governance.

Mister Schleifer, welcome. The floor is yours for about five minutes.

De heer Schleifer:

Thank you very much. It is really a great pleasure to be here and to make a statement. To begin, I would like to say that I have not been directly involved in the process leading up to the convenants, so I do not have detailed knowledge about the process itself. So my perspective today is more that of an informed external observer of these processes.

I would like to make a couple of remarks on the convenants, starting with the general remark that I find that the convenants are a really fascinating and innovative approach. You are following a risk analysis. The Dutch government is systematically bringing together stakeholders in different industry sectors. As we know, in the garment and textile industry, as well as in the banking sector, this has resulted in the first concrete agreements that set out clear goals with clear timeframes. I do see a lot of potential here. This could really increase the coherence and also the leverage of corporate responsibility, of the initiatives of firms in the Netherlands and ultimately also of the effectiveness of these initiatives. To my knowledge the Dutch convenants stand out in international comparison, so the Netherlands are internationally really taking somewhat of a leadership role on these issues. I would hope that this could also serve as a role model for other countries.

Having said that I would like to make three more specific remarks on the covenants themselves that came to my mind when I was reading the documents. One specific remark concerns stakeholder participation. I think it is very important and laudable that these covenants take this distinct multi-stakeholder structure and that they systematically involve stakeholders from the private sector as well as from civil society and the public sector. However, after looking at the documents I was left with the impression that for example stakeholders from producer countries or developing countries have not been actively or directly involved in these agreements. Basically these are the countries where most of the adverse impacts on human rights and the environment occur which these agreements try to mitigate or address. I think this is problematic. In recent years we have seen growing resistance in a number of industries and in developing countries against western led CSR initiatives. I think there's a risk here that at the end of the day this could reduce the effectiveness of these agreements. My recommendation for moving forward would be that the stakeholder participation strategy should be reviewed and potentially elaborated, in particular with regard to participation from stakeholders from developing countries or producer countries.

The second point I would like to make concerns the scope of the covenants and in particular the scope of the banking sector agreement. I noticed that it does not cover environmental issues. It was not entirely clear to me, as an outsider, why this is the case. The banking sector, through its financing activities, is at least indirectly implicated in processes that produce environmental externalities. In my opinion there's also a responsibility arising from the firms in that industry to tackle this issues. For me it would be important that the covenants do not leave out environmental issues. My advice would be that past and present covenants cover human rights aspects and labour rights aspects, but also environmental issues, if this is relevant for the industries in question. I think it probably will be the case for most of them.

I would like to make a last point concerning the leverage of the covenants. Of all I believe that this approach, in particularly the active involvement of the state, has great potential to increase the leverage of corporate responsibility initiatives of firms in the Netherlands. In particularly if one compares this to the status quo. However, given the relatively small size of the Dutch economy, it remains limited none the less, which obviously has implications for the effectiveness of this agreements to really induce change on this issues in producing countries. I think it would be important to scale them up. I believe there are already initiatives going in this direction. I think it would be important that the government, together with its partners and like-minded governments as well, would try to create similar initiatives at EU-level, for example where sufficient political and economic leverage would really be there to make a difference in this industries on a global scale. These were my points.

De voorzitter:

Thank you very much for your contribution, Mr. Schleifer. En nu gaan we luisteren naar mevrouw Ten Kate van de Stichting SOMO.

Mevrouw Ten Kate:

Dank u wel, voorzitter. Ook mijn dank voor de uitnodiging om hier een bijdrage te komen leveren. Mijn inbreng zal iets breder zijn dan alleen de convenanten zelf. Wij doen al tientallen jaren onderzoek in drie van de sectoren die nu officieel «risicosectoren» worden genoemd, namelijk kleding, elektronica en voedsel. Wat je in die sectoren ziet – en dan heb ik het over het internationale plaatje – is dat er dankzij maatschappelijke en politieke druk sommige bedrijven wel degelijk stappen zetten. Om een voorbeeld te geven: sommige bedrijven zijn nu bereid om hun eerste

schakelleveranciers transparant te maken. Helaas leiden heel veel van dit soort inspanningen nog niet tot een echte omslag. Er is nog geen sprake van een structurele verbetering in dit soort sectoren. Als wij onderzoek doen, moeten wij eigenlijk steeds weer opnieuw bewustzijn creëren bij bedrijven. Als we onderzoek doen naar Bangladesh, gaat de aandacht van bedrijven daarnaartoe, maar komen we even later weer een case tegen uit de kledingsector in Myanmar, dan blijkt dat de risico's die daar spelen toch nog helemaal niet op het netvlies staan van bedrijven. Ook de deelname aan een heel grote verscheidenheid van initiatieven – van gedragscodes tot multistakeholderinitiatieven tot certificering – leidt helaas nog niet tot een garantie op de juiste impact.

Wij pleiten voor een internationaal verbindend verdrag en nodigen Nederland uit om zich daarin veel actiever op te stellen. Het lijkt alsof nauwelijks doordringt tot de Nederlandse politici en beleidsmakers dat daarover op dit moment op VN-niveau wordt gesproken. Ik denk wel dat juist daar, op internationaal niveau, de echte resultaten bereikt kunnen worden. Wetgeving kan echter zeker ook op EU-niveau of op nationaal niveau. Dat laten allerlei toegespitste voorbeelden nu zien. Op nationaal niveau toont de Wet zorgplicht kinderarbeid dat aan, die er hopelijk gaat komen. Wij hopen dat deze tendens zal doorzetten en dat die zal leiden tot verplichtende bredere due-diligencewetgeving. Die zorgt dan voor echte ketentransparantie, waarbij niet alleen de eerste schakels bekend worden, maar waar de hele toeleveringsketen transparant wordt. We hopen ook dat wetgeving uiteindelijk zal leiden tot aansprakelijkheid. Het blijft voor ons een heel gekke situatie dat bedrijven wel aansprakelijk gesteld kunnen worden voor de veiligheid van producten, maar niet voor mensenrechten. Dan de convenanten. SOMO hoopt dat met die convenanten echt betere perspectieven geboden worden dan de verscheidenheid aan zelfregulering die er al is. Wij hopen vooral dat de meerwaarde hem zit in resultaatafspraken zoals ook in het SER-advies heel duidelijk naar voren is gebracht. Wij vinden twee andere elementen belangrijk daarbij, namelijk dat die afspraken bindend zijn, het liefst juridisch bindend, en dat er onafhankelijke controle is, waarbij de lokale arbeiders en de lokale gemeenschappen betrokken worden. Je kunt uiteindelijk maar op één manier verifiëren of de inspanningen, of alles wat er binnen convenanten getracht wordt te doen, ook echt tot een betere situatie leidt, namelijk door de partijen die het betreft of hun vertegenwoordigers erbij te betrekken.

Ook zou het goed zijn als de overheid veel scherper erop let dat bedrijven die meedoen aan convenanten, goede risicoanalyses maken voordat ze bijvoorbeeld overstappen naar een andere fabriek, een andere regio of een ander land. Dat hebben we net bij het recente rapport over Myanmar gezien: zorg er voordat je zo'n overstap maakt voor dat je de risico's goed in kaart hebt. Van ons mag de overheid er ook een leidende rol in spelen dat dit een belangrijk element wordt.

Ik wil nog op één specifiek onderwerp ingaan, namelijk duurzaam inkopen. Dat is een beleidsterrein waar imvo in mijn ogen bindend zou kunnen worden gemaakt, maar waar nu nog niets gebeurt. Het beleid ten aanzien van internationale sociale voorwaarden – dat is dus het deeltje duurzaam kopen dat specifiek over imvo gaat – wordt nu wel langzaam omgevormd tot een soort due-diligence-eis binnen de risicosectoren, maar het is nog steeds geen mechanisme waarmee je bedrijven die het beter doen, kunt belonen. Ik denk dat het belangrijk is om dat wel te gaan doen. Bovendien is recent een manifest ondertekend door zestig ministeries, provincies en gemeenten, maar tot mijn verbazing laat dit de ondertekenaars vrij om die internationale sociale voorwaarden toe te passen. Mensenrechtenbescherming lijkt dus ineens weer een keuze. Ik denk dat er nog heel grote kansen liggen om duurzaam inkopen te koppelen aan het convenantenbeleid, want dat gebeurt nog onvoldoende.

Samenvattend: SOMO pleit voor een mix van vrijwillig en verplicht. Wij denken dat het een het ander niet hoeft uit te sluiten en wij hopen dat er langzaam maar zeker ook echt toe wordt gewerkt naar een internationaal verdrag dat wereldwijd een gelijk speelveld zal garanderen.

De heer Van Yperen:

Voorzitter. Dank u wel voor de gelegenheid om hier te spreken namens MVO Nederland, een bedrijsvennetwerk met ruim 2.500 aangesloten bedrijven, waaronder een hoop textiel- en leerbedrijven.

In de afgelopen vier jaar hebben wij binnen het imvo-programma heel sterk ingezet op innovatie bij bedrijven, waarbij ook echt vanuit concrete coalities aan de slag wordt gegaan met het verbeteren van de keten en wordt gezocht naar andere business- en verdienmodellen, dus ook naar andere systemen. Tegelijkertijd en parallel daaraan hebben we in het voortraject van het convenant de procesbegeleiding verzorgd voor het plan van aanpak. Daarbinnen hebben wij al heel veel ervaring opgedaan en hebben wij een aantal coalities van bedrijven en daaraan gekoppelde stakeholders aan het werk gezet.

Wij hadden het in de vorige ronde al een klein beetje over de impact daarvan en de thermometer: is er op dat punt iets gebeurd? Afgelopen september heb ik met mijn team bekeken of wij op basis van die negen thema's binnen het textielconvenant een boekje konden samenstellen. Wij hebben ruim 100 tips, best practises, goede voorbeelden en goede initiatieven kunnen ontsluiten door die te bundelen in het boekje Mode die goed zit. Dat gaf ons eigenlijk wel goede moed. Er is toch wel beweging gaande, zoals dat boekje laat zien. Dat boekje zouden wij vier jaar geleden niet hebben kunnen samenstellen, gewoon vanwege een gebrek aan goede voorbeelden. Daar zit dus wel een bepaalde beweging in. Is het genoeg? Nee, maar het is wel een start. Je ziet dat zo'n sector, in vergelijking met sommige andere sectoren, binnen zo'n convenanten-traject vanaf de positie van een notoire achterloper uiteindelijk langzaam opschuift naar een middenpositie. Daar is dus al een inslag gemaakt. Hoe zou je die beweging nog verder kunnen stimuleren, waarvan zien wij in onze achterbannen dat het heel goed werkt in de transitieaanpak die wij toepassen en wat werkt nog belemmerend? Ik heb een boek geschreven over de transitieaanpak die wij hebben toegepast. Daarin heb ik een aantal lessen die wij hebben getrokken, opgetekend. Ik zal ze even voorlezen. De eerste les is: blijf vooral de markt stimuleren. Die marktprikkel is heel belangrijk voor bedrijven om echt tot versnelling te komen, met name met de duurzame innovatie die zij zelf ontwikkelen. We hebben ook gezien dat de rijksoverheid een heel belangrijke rol heeft gespeeld om innovaties die aanvankelijk in een niche blijven hangen, versneld naar «mainstream» te brengen.

De rijksoverheid heeft als inkoper van bedrijfskleding en categoriemanager een geweldige versnelling veroorzaakt, met name bij de bedrijfskleding, door het aan te durven om in al haar aanbestedingen om circulaire content te vragen en daaraan allerlei socialecompliancebeidingen te koppelen. Door dit beleid zijn gemeenten en private bedrijven nu min of meer aangezet tot circulaire inkoop. In de bedrijfskledingmarkt heeft dit wel degelijk een eerste markttransitie veroorzaakt, gewoon omdat producenten echt omzet gaan missen als zij geen circulaire vezels kunnen aanbieden.

De overheid zou dit circulair inkopen eigenlijk ook als krachtig instrument moeten aanwakken bij de gemeenten of andere aanbestedende diensten. Dat geldt wat ons betreft ook voor de andere imvo-convenanten. Voor het circulair maken van bijvoorbeeld een kledingketen is verregaande ketenintegratie nodig. In tegenstelling tot wat veel mensen denken, heeft dit ook een geweldige sociale impact.

Pas verder stimulerende maatregelen toe die eenzelfde markttransitie in de mode veroorzaken. Die blijft namelijk achter, hoewel we ook daarin

verschuivingen zien, ook bij de grote retailers en bijvoorbeeld in de denim- en sportkledingmarkt. Wel speelt daar heel erg de vraag hoe allerlei innovaties en de producten die daaruit voortkomen, verder kunnen worden beloond, en hoe het voor de consument makkelijker kan worden gemaakt om die kleding aan te schaffen.

Ook zien we de suggestie om de convenanten heel sterk te koppelen aan de Sustainable Development Goals. Ik sluit mij hiermee aan bij wat de SER hierover zegt. De bedrijven blijken die SDG's een heel praktisch en aantrekkelijk framework te vinden om mee te werken, meer dan de OESO- of ILO-richtlijnen, of de Ruggie Principles. Heel belangrijk is het creëren van ruimte voor de onderstroom. We zien dat veel innovatieprogramma's zijn gericht op de gevestigde orde, dus op de grote partijen. Er is in Nederland echter ook een soort onderstroom van designers en sociale ondernemers die vaak als eersten, op een heel ondernemende manier, maatschappelijke problemen aan het oplossen zijn, die hun nek uitsteken, en die hier zelf kapitaal in stoppen, dus zonder enige subsidie werken. We zien ook dat zoiets snel kan doodbloeden als het niet snel genoeg uit de niche wordt gehaald. Het zou heel mooi zijn om die nichepartijen via het convenant aan de mainstream te koppelen, en hen zo versneld naar de gevestigde wereld te brengen.

Samenvattend: wij zien het convenant als een platform waarmee vooral die urgentie moet worden gecreëerd. Dat moeten we blijven doen, want zonder urgentie komt er geen transitie op gang. Verder moet er sprake zijn van een multistakeholderaanpak. Blijf, naast de risicoaanpak, ook innovaties stimuleren, en koppel die aan de Sustainable Development Goals. Ga het ook dóén, dus ga experimenteren in kleine coalities. En werk hierbij vooral samen, conform SDG nummer 17. Het is heel belangrijk om met de ketenpartners samen te werken. Maak er internationale coalities van. Gebruik het convenant als opschalingsplatform, door businessmodellen die werken, ook echt naar andere partijen op te schalen. Werk ook aan capacity building in de productielanden zelf. Het kan heel goed worden gekoppeld aan Holland branding en aan de export van Dutch design. Nederland is heel goed in die circulaire aanpak. We zijn die nu bijvoorbeeld aan het opschalen en toepassen in Bangladesh.

De voorzitter:

Dank u wel. Gezien de tijd gaan we nu snel naar de Kamerleden. Ik zie dat de heer Van Laar zijn twee vragen wil stellen.

De heer Van Laar (PvdA):

Ik heb eigenlijk heel veel vragen, dus ik moet snel kiezen. Mijn eerste vraag is voor de vertegenwoordiger van SOMO. Jullie pleiten altijd voor transparantie. In jullie rapporten zijn jullie ook altijd heel duidelijk over waar misstanden zijn. Daar zit een spanning tussen. H&M wordt in het algemeen best gezien als een koploper in textiel. Het is transparant over waar het produceert, maar daardoor wordt het ook heel vaak genoemd in rapporten. Hoe zien jullie die spanning? Moet je niet vriendelijker zijn voor bedrijven die transparant zijn, omdat ze daarmee hun nek uitsteken en zichzelf extra kwetsbaar maken? Ik ben benieuwd hoe jullie dat zien. Mijn tweede vraag is voor de heer Van Yperen en gaat over innovatie. Ik vind het een heel mooi pleidooi. Het is een nieuwe manier om ernaar te kijken. Tot nu toe zien we innovatie echter vooral in het terughalen van productie, waarna er hier met behulp van robotisering kleding wordt gemaakt. Dan heb je daar geen misstanden meer. Daar wordt de situatie in ontwikkelingslanden echter niet beter van. Die innovatie krijgt alleen maar een kans als het volledig onverantwoord produceren onmogelijk wordt, of op de een of andere manier ontmoedigd wordt. Hoe ziet de heer Van Yperen die spanning?

De heer Geselschap (VVD):

Dank wederom voor alle inbreng. Hoeveel tijd kost het om tot goede convenanten te komen? Vooral van de kant van de SER hebben we gehoord wat er allemaal bij komt kijken. In het vorige blok werd ook gevraagd of het wel snel genoeg gaat. De term «tijdrekken» viel zelfs. Mijn vraag is in het bijzonder gericht aan mevrouw Hamer en aan de heer Van Yperen. Kan het sneller? Of moeten we gewoon accepteren dat dit soort processen tijd kost? Zijn er slimigheden waardoor we kunnen versnellen, zonder dat we de waardevolle zaken verliezen? Furthermore I have a question for Mr Schleifer. You are calling for EU-level framework. Are you talking about voluntary cooperation, or are you also calling for more EU-level legislation? Should that happen right now, or should we reach an agreement on legislation more on a UN-level, like the spokesperson for SOMO suggested?

De heer **Voordewind** (ChristenUnie):

Dank voor jullie input. Het is goed om van de SER een stand van zaken over de convenanten te krijgen. In de vorige ronde hebben we even naar de SER gekeken en hebben we gehoord dat de SER een belangrijke rol speelt bij die dertien kenmerken, bijvoorbeeld als het gaat om het om de tafel krijgen van de key stakeholders. Ziet mevrouw Hamer nog een versterkte rol voor de SER bij het meer sturen op die dertien kenmerken? Heeft de SER marge om nog sterker te sturen dan op dit moment het geval is? Ik denk aan het aanscherpen van heel concrete doelstellingen. We hebben het net bijvoorbeeld gehad over een leefbaar loon in het textielconvenant. Vindt mevrouw Hamer dat het convenantproces op dit moment naar tevredenheid verloopt? Het loopt namelijk achter. Het is soms moeilijk om bedrijven mee te krijgen. Zelfs bij textiel hebben we nog maar 50% van de bedrijven mee. Ziet zij in de toekomst ruimte voor het juridisch bindend maken van de afspraken, zoals SOMO eigenlijk heeft voorgesteld?

Ik ga nog even door op het juridisch bindend maken. Mevrouw Ten Kate wijst in haar schriftelijke bijdrage op het belang van transparantie in de keten. We hebben nu de registratie van collega Van Laar. Zou transparantie in de keten de volgende juridische stap moeten zijn om op het gebied van imvo als stok achter de deur te kunnen functioneren voor de bedrijven? Mevrouw Ten Kate zei dat je naast de convenanten, misschien wel parallel eraan, moet werken aan verdere juridisering van de regels en aan het omzetten van de internationale regels naar wetgeving. Vindt zij dat die zaken prima naast elkaar kunnen bestaan? Wij krijgen hier weleens het commentaar dat wij eerst het ene moeten afwachten en dan pas met het andere moeten beginnen. Dat commentaar komt overigens niet van mij, maar van andere partijen.

My last question is to mister Schleifer. You mentioned the southern stakeholders to be connected and involved in the IMVO-process. Don't you recognize that the ngo's are connecting their southern partners at this moment to the negotiations? Or do you think it is very important to connect the southern partners directly to this process?

De **voorzitter**:

Dank, mijnheer Voordewind. Het zijn toch weer veel vragen. We hebben nog twintig minuten de tijd, dus ik moet een beetje streng zijn bij de tijdbewaking. Ik vraag u om even naar de klok te kijken als u begint. Dan weet u hoeveel tijd u nog over hebt terwijl u spreekt. Mevrouw Hamer, ga uw gang.

Mevrouw **Hamer**:

Er zijn een paar vragen aan mij gesteld, vooral over het tijdsaspect: kan het sneller? Wij hopen bij elk traject bij de SER dat het sneller kan. We zitten overigens in de beginfase. We hebben nu twee heel grote convenanten gehad. Ook wij hebben veel geleerd over wat er nodig is om dit

proces zo snel mogelijk te laten verlopen. In die zin kan er een zekere versnelling bij de volgende convenanten zijn. Maar zoals ik net al aangaf, moeten partijen dat proces samen met elkaar doen. Dus of het heel veel sneller kan, hangt echt af van de situatie per convenant.

U vroeg wat zou kunnen helpen. Dat is met name de ondersteuning aan de ngo's. Die moeten heel veel dingen doen, vaak met mensen die dat vrijwillig doen of daar beperkt tijd voor hebben. Zij zijn essentieel in de rol die zij te vervullen hebben. Bij ons is het allemaal wel op orde. De werkgevers en de vakbeweging hebben daar ook hun mogelijkheden voor. Maar ondersteuning zou de ngo's nog verder kunnen helpen.

In de vorige ronde was er nog even discussie over ons advies. De SER vervult eigenlijk twee rollen. Wij hebben in ons advies aangegeven waaraan de convenanten moeten voldoen. Dat proberen wij natuurlijk ook te bewaken. We hebben de aparte SER-commissie die meekijkt wat er in die convenanten gebeurt. Tegelijkertijd zijn wij intermediair. Wij proberen bij de agendasetting voortdurend die dertien punten in de gaten te houden.

Loopt het naar tevredenheid? Als je tevreden bent, dan ga je achterover zitten, dus dat moet je nooit doen. Het is een beetje hetzelfde antwoord als op de vraag of het sneller kan. Ja, dat proberen we wel. Wij proberen het nog beter te krijgen. Ik was wel blij van de spreker naast mij te horen dat wij heel goed moeten beseffen dat we hier ongelofelijk vooroplopen. SOMO vraagt terecht aandacht voor een aantal dingen. We kunnen hier nog zo veel leuks verzinnen, maar het moet uiteindelijk elders goed landen. We vragen bijvoorbeeld van onze vakbeweging om te kijken naar de lokale situatie en we gebruiken de netwerken om resultaten op te halen. Daarmee hebben we met elkaar heel veel op onze hals gehaald. Ik ben er trots op dat we dit allemaal doen.

Een heel belangrijk punt voor ons, zeg ik in reactie op de vragen over zowel de tevredenheid als de snelheid, is dat we door kunnen gaan. Voor ons treedt er in zekere zin een onzekere periode in. We hebben nu een Minister die ons bij wijze van spreken elke dag belt of het goed gaat – ik chargeer even – maar dat zet wel heel veel druk en tempo vanuit de overheid en uw Kamer. Straks komen we misschien wel in een lange periode terecht waarin dat allemaal demissionair is. Zoals ik al eerder heb gezegd, hoop ik dat de Kamer ons de gelegenheid biedt om die tijd te benutten en die extra stoot te geven die nodig is en dat het allemaal niet stilvalt.

De voorzitter:

Hartelijk dank.

Mr Schleifer, two questions for you.

De heer Schleifer:

Thank you very much. There was the question on the EU-level framework. The reason I mentioned it in the beginning, was that I believe that it is important in order to really create the leverage that would be necessary to induce change on these issues. The question was whether this should take the form of voluntary agreements or more that of direct or hard legislation. That is a very good question. I do not have a full answer to it at the moment. A combination of these two would probably be good. In some areas we might want to see legislation. And, actually, we already do see this happening. In 2014 the EU had the non-financial reporting directive, for instance – that is binding legislation, if you like – which requires companies to report on due diligence issues related to human rights and to environmental impacts as well. In other areas we may want to see this complemented with voluntary agreements. Here, I think, potentially the Dutch-style agreements could be a role model for such European-level initiatives. If one looks at other countries, in particular in the European Union, there seems to be some political momentum for this

kind of policies at the moment. So maybe this could be an opportune moment for the Dutch government to pursue this issue on the European level as well.

The second question was about the inclusion of southern stakeholders in these processes and whether or not it is enough that this is already happening by proxy through the NGOs that are involved. I am not entirely sure that this really addresses the problem, because we see at the moment that the resistance against such initiatives is growing, particularly from the state in developing countries. One example to illustrate this is the palm oil industry, where the Indonesian state started creating standards and initiatives that compete with existing Western-led initiatives and can hamper their effectiveness significantly in the end. So I think it would be important to open a direct channel to the important stakeholders in these countries, in order to guarantee that existing initiatives can succeed. Having said that, this is obviously a slippery slope and a fine line needs to be drawn between involving stakeholders and being inclusive on the one hand, and process efficiency on the other. I also think that there is no silver bullet here, but I still consider it important to take these issues into account.

Mevrouw Ten Kate:

Mijn twee vragen gaan allebei over transparantie. De eerste vraag ging over het spanningsveld: als bedrijven meer informatie gaan geven over hun toeleveranciers, geeft dat SOMO of andere dan meteen de kans om de link met cases duidelijk voor het voetlicht te brengen? Allereerst is het een goede taak voor ons om, als bedrijven bereid zijn om transparanter te zijn, in onze rapportage duidelijk te maken wat dat oplevert en welke bedrijven het nog niet doen. Hopelijk slagen wij daar tot nu toe wel in, maar als je met algemene wetgeving voor alle bedrijven een bepaalde mate van transparantie verplicht, ondervang je het probleem dat sommige bedrijven al verdergaan en daardoor eerder het risico lopen om zich kwetsbaar op te stellen. Dat is alleen maar meer reden om voor wetgeving te pleiten.

Ik wilde ook nog even benadrukken dat wij niet alleen voor wetgeving pleiten omdat ngo's hun werk dan beter kunnen doen. Ik denk ook dat beleggers en andere spelers daarom zitten te springen. Misschien nog wel het belangrijkste is dat de arbeiders, de communities en de mensen die de nadelige gevolgen van een en ander ondervinden, echt meer tools nodig hebben. Zij moeten weten op welke andere deuren zij kunnen kloppen anders dan die van de fabriek waar ze voor werken en waar ze misschien geen gehoor vinden. Die transparantie-eis van ons heeft zeker ook daarmee te maken.

Dus ja, transparantiewetgeving zou wat ons betreft een goede volgende stap zijn, zeg ik ook in antwoord op de vraag van de heer Voordewind. Zoals ik al aangaf in mijn praatje, kan dat soort stappen zeker parallel lopen aan andere initiatieven. Dat kan elkaar zelfs versterken. Het is goed om daar nu al mee te beginnen. Ik hield ook een pleidooi voor dynamiek op VN-niveau. Wat dat betreft zou ik zeggen: laat dat alsjeblieft alvast parallel lopen aan wat Nederland doet.

Dan was de vraag of bijvoorbeeld de kinderarbeidwet van Van Laar en de convenanten op gespannen voet met elkaar kunnen komen te staan. Zolang de wetgevende stappen zich richten op de internationale kaders en de OESO-richtlijnen als basis nemen, zie ik niet in hoe je in elkaars vaarwater zou kunnen komen te zitten. Uiteindelijk wil je alle bedrijven met de neus in dezelfde richting krijgen. Dan doel ik op de verantwoordelijkheid die bedrijven hebben voor een hele keten en alle onderwerpen die in de OESO-richtlijnen staan. Uiteindelijk wil je dat als ondergrens, als richtsnoer.

Tot slot wil ik nog even aanhaken op de non-financial reporting. Dat is ook transparantiewetgeving. Die is nu geïmplementeerd. Ik vroeg mij – dit is

even een uitstapje – het volgende af. De overheid heeft geen nationale autoriteit om die wetgeving verder te controleren. Dat ligt bij accountants, voor zover ik weet. Soms vraag ik mij af waarom die stukjes wetgeving, bijvoorbeeld over non-financial reporting, conflictmineralen en kinderarbeid, niet onder één nationale autoriteit worden geschaard die wat meer in handen krijgt dan het hoogstnoodzakelijke en die het een en ander bij elkaar kan brengen, waardoor ook daar meer winst valt te behalen door de boel kritisch te controleren.

De heer Van Yperen:

Ik reageer op twee vragen. Kan het sneller? En heeft innovatie voldoende impact in de productielanden? Dat heeft met elkaar te maken. Kan het sneller? Ja, door marktwerking te stimuleren, door initiatieven die hier allemaal in staan beter te belonen, door betere toegang te geven tot financiering of door een btw-verlaging te geven voor een product of wat dan ook. Dat zijn allerlei financiële instrumenten waar de Kamer meer van af weet dan ik.

Leidt innovatie tot genoeg impact? En vindt die innovatie niet te veel alleen in Nederland plaats? Ja en nee. Ik zal dit toelichten aan de hand van een voorbeeld. De rijksoverheid vraagt nu heel erg om circulaire kleding, hetgeen een enorme marktprikkel geeft. Dat is iets wat in Bangladesh niet kan. Maar dat kan ook niet in Nederland. We hebben de textielsector zo lang uitbesteed dat we zelf niet meer weten hoe we die producten moeten maken. Er zijn partijen in Nederland die het weer hebben opgepakt en ermee aan de slag zijn gegaan. Zij hebben daaruit met elkaar een compleet concept weten te destilleren. Dat is de voorfase om het vervolgens in de productielanden te kunnen implementeren. Als je het in Nederland of in Europa houdt, bijvoorbeeld in Italië of Spanje, blijven de volumes te klein en de prijzen te hoog. De productielanden zijn dus alleen al voor de schaal nodig.

Een consortium is nu bezig om een circulaire pilot plant in Dhaka of Gazipur neer te zetten. De BGMEA wordt daar inderdaad buiten gehouden. In dat Nederlands-Bengaals consortium wordt gewerkt met spinners en wevers. De doelstelling is om de garens die daaruit voortkomen, goedkoper te laten zijn dan de virgin garens die normaal gesproken worden afgenomen door de Bengaalse bedrijven. De Bengaalse bedrijven zullen enorm geïnteresseerd zijn in die nieuwe garens, want die zijn goedkoper. Die hefboom kun je ook inzetten om de sociale agenda te adresseren door te zeggen: je mag die garens bij ons inkopen, maar dan moet je ook de SDG's optellen en daarop impact creëren. Dan kom je tot een totaalconcept. De export van wat we Dutch Design zijn gaan noemen, is heel belangrijk. Marktwerking is een belangrijke versneller en de overheid is als inkoper een heel belangrijk instrument.

De heer Van Laar (PvdA):

Ik heb nog een vraag aan mevrouw Ten Kate. Aangezien we nog even de tijd hebben, wil ik die graag stellen. Zij gaf antwoord op de vraag, maar zij ontweek die ook. Zij gaf aan dat er sprake is van een spanning, maar die zal volgens haar verdwijnen als er een wet komt. Dat is inderdaad zo, maar hoe gaat zij met die spanning om, zolang die er nog is? Dat was de vraag. Zolang we die wet niet hebben en niet alle bedrijven transparant zijn, hoe gaat zij dan om met shaming versus het stimuleren van transparantie? Zolang je aan shaming doet, stimuleer je volgens mij geen transparantie.

Mevrouw Ten Kate:

Dat ervaar ik niet zo, want wij merken wel degelijk dat bedrijven er steeds meer oren naar hebben om wel transparant te worden. Wij hebben nog niet vaak gehoord dat bedrijven daaraan niet willen meedoen, omdat ze

anders in een nadelige positie terechtkomen. Volgens mij weten bedrijven donders goed wat de voordelen zijn als ze koploper worden in het volledig transparant maken van de toeleveringsketen. Zoals ik zojuist al zei, zijn er bedrijven die dat al doen. Wij hopen dat ze daarmee doorgaan en dat ze dit doorbreken, ook al blijft dat vrijwillig. Wij moedigen dat aan en wij zullen dat altijd onderschrijven.

De voorzitter:

Daarmee zijn we gekomen aan het einde van het tweede blok. Ik dank mevrouw Hamer, mevrouw Ten Kate, de heer Schleifer en de heer Van Yperen hartelijk voor hun bijdrage aan dit gesprek. We gaan even kort pauzeren. Ik vraag de deelnemers van het laatste blok, het bedrijfsleven, om alvast naar deze kant van de tafel te komen.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Deelsessie 3: Bedrijfsleven

Gesprek met:

- Marhijn Visser, secretaris beleidsteam Internationaal Economisch en Sociaal Beleid VNO-NCW en MKB-Nederland
- Floor Uitterhoeve, manager duurzaamheid Federatie Nederlandse Levensmiddelenindustrie (FNLI)
- Jeroen van Dijken, secretaris Vereniging van Grootwinkelbedrijven in Textiel (VGT)
- Richard Kooloos, hoofd Duurzaam Bankieren ABN AMRO
- Arnoud van Vliet, Corporate Social Responsibility (CSR) & Quality manager Zeeman

De voorzitter:

We gaan verder, helaas zonder de heer Voordewind, maar wel met een extra inspreker. Bij de vorige rondes waren het er vier maar nu zijn het er vijf. Qua tijd houdt dat elkaar een beetje in balans, hoop ik. Ik heet ook de sprekers in deze ronde uiteraard van harte welkom. We gaan snel van start.

U hebt gezien hoe het werkt. Als eerste is het woord aan de heer Visser van VNO-NCW en MKB-Nederland.

De heer Visser:

Dank voor de uitnodiging. We zijn natuurlijk blij dat de Tweede Kamer aandacht heeft voor dit belangrijke onderwerp. VNO-NCW en MKB-Nederland hebben al een schriftelijke inbreng geleverd, dus ik zal het vrij kort houden, ook omdat er branches en bedrijven aanwezig zijn. Als die spreken, dan past het de koepelorganisatie om haar mond te houden. Voor ons, voor VNO-NCW en MKB-Nederland, is het SER-advies uit 2014 leidend. In de SER is men met sociale partners tot een goede invulling gekomen van inhoud en werking van die mvo-convenanten. We stimuleren daarom de uitwisseling tussen branche en bedrijven over de convenanten. Dat doen we ook samen met MVO Nederland. We nodigen daartoe de branches en bedrijven geregeld uit om van gedachten te wisselen. Duurzaamheid zit diep in de vezels van het Nederlandse bedrijfsleven en dus ook bij ons. Het past in onze campagne NL Next Level waarin duurzaamheid en inclusiviteit speerpunten zijn. Om optimaal te opereren op imvo-vlak kan het bedrijfsleven niet zonder de overheid en de ngo's. Complexe situaties van risico's op schendingen in opkomende markten en ontwikkelingslanden kan het bedrijfsleven maar gedeeltelijk zelf oplossen. Zoals de UN Guiding Principles ook tot uitdrukking brengen is imvo een gedeelde verantwoordelijkheid voor bedrijfsleven en de overheid. Conform het SER-advies bepalen bedrijven en branches zelf of

een imvo-convenant passend is of dat men andere initiatieven wil ontplooiën. Een imvo-convenant is een middel, geen doel, maar maatwerk is daarbij geboden.

Ik wil graag een compliment geven aan de rol van de ngo's. Zij zijn nodig om in ketens te helpen de due diligence op orde te krijgen en kunnen specifieke kennis aanleveren over situaties in landen. Mevrouw Hamer noemde net al het onderwerp mededinging, een lastig onderwerp. De SER heeft daarover een advies uitgebracht aan de Minister van Economische Zaken. Deze heeft een wetsvoorstel aangekondigd waarmee duurzaamheidsinitiatieven algemene gelding kunnen krijgen. Ik zeg er heel nadrukkelijk bij dat wij daar nog geen oordeel over hebben, ook omdat het wetsvoorstel nog niet bekend is, maar wij vinden dat zaken als draagvlak aandacht verdienen.

Ik sprak net al over maatwerk. Sommige convenanten vinden plaats binnen de SER, sommige convenanten daarbuiten. Maatwerk moet ook geboden zijn bij bijvoorbeeld financiering en ondersteuning. Voor een AO medio vorig jaar over imvo hebben wij een lange lijst van initiatieven gestuurd die het Nederlandse bedrijfsleven uitvoert. Waar precies bestaat het imvo-beleid van een bedrijf uit? We hebben intern, ook ter voorbereiding op deze rondetafel, de klacht gekregen dat het bedrijfsleven misschien onvoldoende duidelijk maakt waar het imvo-beleid bij een bedrijf of een sector precies uit bestaat. We hebben weliswaar een heel lange lijst gestuurd, maar als de Kamer daarin geïnteresseerd is, organiseren wij graag een event waarin bijvoorbeeld een multinational vertelt hoe precies zijn imvo-beleid eruitziet. Bedrijven zeggen namelijk: wij doen al heel veel. Convenanten zijn in die zin een middel. Zij kunnen daarbij helpen maar zijn geen doel. Ik doe graag deze uitnodiging.

De voorzitter:

Dank u zeer. Wij gaan nu luisteren naar mevrouw Uitterhoeve. Zij is manager duurzaamheid bij de Federatie Nederlandse Levensmiddelenindustrie.

Mevrouw Uitterhoeve:

Dank voor de uitnodiging om hier vandaag een bijdrage te mogen leveren. Voor de duidelijkheid: de Federatie Nederlandse Levensmiddelenindustrie is de koepelorganisatie van ongeveer 450 bedrijven die voedsel of ingrediënten voor voedsel verwerken, verpakken en verkopen. Het is natuurlijk een heel internationale sector. Het thema imvo staat bij ons dus al jarenlang hoog op de agenda.

Het is heel goed dat de Tweede Kamer in gesprek gaat met partijen uit het veld voordat zij belangrijke beslissingen neemt. Ik moet eerlijk zeggen dat de timing van deze bijeenkomst mij een beetje verbaasde, aangezien die is gepland nadat vorige week de Wet zorgplicht kinderarbeid is aangenomen in plaats van ervoor. Maar goed, dat heeft vast te maken met drukke agenda's. Er werd net al verwezen naar de Wet zorgplicht kinderarbeid. Door die wet aan te nemen, hebt u als Kamer wel een flinke beslissing genomen. U kiest daarbij voor de rol van de overheid als handhaver, terwijl we in het kader van de convenanten eigenlijk juist naar partnerschap toewerken. Op die manier proberen we om gezamenlijk met de overheid, de ngo's en vakbonden aan hardnekkige problemen in internationale ketens te werken. Die twee rollen, de overheid als handhaver en de overheid als partner, zijn voor ons best wel moeilijk te rijmen. Als je wetgeving inzet als convenanten niet blijken te werken, dan zeg ik: fair enough! Dat zou ik ook doen. Het is ook een heel goed idee om de beweging die de koplopers en het peloton met convenanten inzetten door middel van wetgeving breed te verankeren. Maar in de sector, in ieder geval in onze sector, heerst toch wel enige verbijstering over het feit dat er alvast wetgeving wordt klaargelegd, terwijl we eigenlijk net begonnen zijn met het inzetten op convenanten.

Dat geldt in ieder geval voor de FNLI. Wij zijn van de zomer begonnen met een traject samen met het Centraal Bureau Levensmiddelenhandel – dat is de brancheorganisatie van de Nederlandse supermarkten – de Nederlandse Vereniging voor de Specerijhandel, negen ngo's, twee vakbonden, twee ministeries en – ik moet even spieken, want er zijn een heleboel partijen bij betrokken – IDH. Dat gebeurt onder goede en bezielende begeleiding van de SER en voorzitter Pierre Hupperts. Over het proces zelf kan ik niet zo veel zeggen. Mevrouw Hamer zei dat net ook al: daarover treden we niet naar buiten. Ik kan wel zeggen dat het proces om elkaar te leren kennen en elkaar te leren vertrouwen, en het feit dat dit gesprek nu op deze manier met elkaar wordt aangegaan, heel erg waardevol en nuttig zijn. Ook voor ons als branchevereniging, als koepelorganisatie, is het heel erg belangrijk om het gesprek aan te gaan met al die verschillende bedrijven die bij ons zijn aangesloten zijn en te proberen te bewerkstelligen dat al die bedrijven, van Unilever tot een stroopwafelbakker in Oost-Groningen, een gezamenlijk doel voor ogen hebben en nastreven. We zijn dus heel blij dat we dat convenantentraject hebben ingezet. Als FNLI hebben wij daarnaast heel veel behoefte aan een praktische duiding van de internationale richtlijnen die door de OESO en de VN zijn neergelegd. Die richtlijnen bestaan al een tijdje, maar wat staat er nu eigenlijk? Wat mag je concreet van een bedrijf in zijn dagelijkse bedrijfsvoering verwachten? Hoe diep moet een bedrijf terug de keten in? Wat moet een bedrijf concreet doen als het in de keten iets tegenkomt wat niet pluis is? Welke maatregelen kan het nemen? Over dat soort praktische zaken kun je heel goed afspraken maken in de convenanten. Datzelfde geldt voor de activiteiten en de verantwoordelijkheden van de overheid en ngo's daarbij, want bedrijven kunnen het niet alleen; dat moge duidelijk zijn.

In de Wet zorgplicht kinderarbeid wordt de heel lastige vraag wat due diligence in de praktijk is, eigenlijk even geparkeerd in een AMvB. Je zou dus kunnen denken dat we die maar even moeten afwachten, want het is in ieder geval mij nog niet helemaal duidelijk hoe die convenantsgesprekken zich daartoe verhouden. Als we niet oppassen, kan die wet volgens mij tot een soort papieren werkelijkheid leiden, waarbij bedrijven als het gaat om wetgeving vooral gaan voor compliance, tick the box, ervoor zorgen dat je geen gedoe krijgt met de handhaver of de toezichthouder, terwijl we in het convenant nu juist streven naar continue verbeteringen op een veelheid aan thema's.

Dat vergt maatwerk. De helft van de omzet in de levensmiddelenindustrie wordt gegenereerd door het mkb. Dat staat voor heel andere uitdagingen op het gebied van imvo dan multinationals, die natuurlijk ook een belangrijke rol spelen in onze sector. Die uitdagingen zijn geen excuus. Elk bedrijf kan en moet op zijn manier ketenverantwoordelijkheid nemen, maar maatwerk is echt cruciaal evenals een goed instrumentarium. Als we binnen afzienbare tijd concrete verbeteringen met die convenanten willen realiseren, dan is het dus heel belangrijk om voort te bouwen op bestaande standaarden, platforms en keteninitiatieven zoals RSPO, UTZ, BSCI, Fair Trade en noem maar op. We beginnen niet bij nul; dat moge duidelijk zijn.

Wat willen wij nu als FNLI? Wij streven er vooral naar dat alle bedrijven in de sector due diligence steeds meer gaan verankeren in hun bedrijf, niet omdat het van de overheid moet, niet omdat ze anders in de krant komen, maar omdat het onderdeel is van een toekomstbestendige bedrijfsvoering, net als voedselveiligheid en kwaliteit. We moeten ook transparant en eerlijk zijn: we kunnen nooit garanties geven. Misstanden in complexe ketens zijn nooit uit te sluiten. Een effectieve aanpak van kinderarbeid, gedwongen arbeid, lage lonen, ontbossing en noem maar op, vergt veel meer dan bedrijven in Nederland die zeggen dat ze het liever niet hebben. Het vergt overheids capaciteit in productielanden zelf, economische ontwikkeling, markttoegang, infrastructuur, onderwijs et cetera. Het is echt

alle hens aan dek. Met het convenant zetten we een klein deel van de beweging, van dat groeiproces, verder in gang. We hopen vooral dat we dit met de overheid samen kunnen doen als partner. Met wetgeving staan we tegenover elkaar; met een convenant kunnen we naast elkaar staan. Op een gegeven moment moeten we kiezen.

De voorzitter:

Hartelijk dank, mevrouw Uitterhoeve.

Het woord is aan de heer Van Dijken, secretaris van de Vereniging van Grootwinkelbedrijven in Textiel (VGT).

De heer Van Dijken:

Ik spreek hier vandaag tevens namens INretail en Modint, ook twee brancheorganisaties. Gezamenlijk vertegenwoordigen wij de hele textiel- en kledingsector in Nederland.

Het voordeel van een van de eerste convenanten sluiten, is dat ons convenant al vaak besproken is. Ik wil vandaag opnieuw het kernpunt benadrukken dat ons convenant vooral bedoeld is om op basis van een gezamenlijke agenda krachten te bundelen omdat tot nu toe niemand van ons voldoende impact heeft gehad om ketens echt structureel te verduurzamen. Dat is uiteindelijk de basis. Het belang van voldoende leverage en voldoende impact is vandaag al een paar keer langsgekomen. Ook in de schriftelijke inbreng die we hebben geleverd hebben we nogmaals benadrukt wat het belang ervan is dat ons plan naar Europees niveau getild wordt. We hebben gelukkig gezien dat in Duitsland een vergelijkbaar plan is gestart, ook een multistakeholderinitiatief met een gedeelde agenda. We zien nu dat het proces op Europees niveau, waar eerst veel actie was, wat in het slop raakt. Vooral in het Europees Parlement herhaalt men de stappen die wij de afgelopen jaren al met elkaar hebben gezet. Straks met een nieuw kabinet en een nieuwe Tweede Kamer zal denk ik moeten worden ingezet op het naar een hoger niveau brengen van de individuele plannen zodat we uiteindelijk naar een Europees niveau kunnen. We denken dat dit uiteindelijk nodig is, want we hebben ambitieuze doelen om in ieder geval voldoende impact in Nederland te krijgen. We willen dat volgend jaar de helft en in 2020 80% van de markt in Nederland is aangesloten. We kunnen dat alleen halen als voldoende internationale bedrijven die ook actief zijn in Nederland, en bijvoorbeeld de helft van de modedetailhandel in handen hebben, erbij aansluiten, zodat we voldoende impact krijgen.

Er werd in een eerdere ronde naar leefbaar loon gekeken. De doelen in ons convenant zijn niet voor 2030, maar voor 2020, dus tien jaar eerder. De heer Ras zei in die eerdere ronde dat we in de zomer van 2017 nog weinig kunnen zeggen over het succes van ons convenant, anders dan dat bedrijven aan due diligence hebben gedaan, plannen van aanpak hebben opgesteld en productielocaties hebben gepubliceerd. De echte doelen worden pas na drie jaar en na vijf jaar bereikt. Ik onderbouw het pleidooi om vooral na drie jaar en na vijf jaar na te gaan wat er concreet is bereikt. We zijn nu nog volop bezig met de individuele bedrijven om verder aan due diligence te doen, om de productielocatielijsten klaar te maken voor publicatie en om de individuele plannen van aanpak te schrijven. Aan de achterkant komen we toch nog heel veel problemen tegen, die we samen met de SER oplossen. De SER kan die zaken in andere convenanten weer doorgeven. Het gaat daarbij van confidentiality agreements tot non-disclosure agreements. Zelfs het Amerikaanse mededingingsrecht komt nog langs in discussies, net als de Wet openbaarheid van bestuur. Dat zijn allemaal zaken waar we achter de schermen tegenaan lopen en die we proberen op te lossen. Andere convenanten gaan daar denk ik ook voordeel van hebben. In juli 2017 publiceren wij een geïntegreerd plan van aanpak van alle bedrijven. Ook liggen er dan een productielocatielijst en de doelen voor de komende jaren. De Tweede Kamer en andere

partijen kunnen daarop toezicht houden en toetsen of wij die daadwerkelijk gaan halen.

De voorzitter:

Dank u zeer, mijnheer Van Dijken.

Het woord is aan de heer Kooloos, hoofd Duurzaam Bankieren ABN AMRO.

De heer Kooloos:

Geachte commissieleden, dank voor de uitnodiging om hier vandaag aanwezig te zijn. Het imvo-convenantproces is een belangrijke stap van de Nederlandse regering om invulling te geven aan de twee meest prominente internationale richtlijnen op dit gebied: de OESO-richtlijnen en de Guiding Principles on Business and Human Rights, die beter bekend zijn als het Ruggie Framework. Deze richtlijnen gelden voor alle bedrijven die internationaal opereren, dus ook voor banken. Nederlandse banken lopen in hun sector al decennialang internationaal voorop in maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Dat komt door de internationale oriëntatie van Nederlandse banken en het ver ontwikkelde bewustzijn in Nederland van het belang van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Bij de verstrekking van kredieten aan Nederlandse en buitenlandse klanten komen banken in aanraking met mensenrechtenschendingen. Daarom nemen banken al lange tijd hun klanten en de ketens van hun klanten onder de loep om mogelijke misstanden of risico's op misstanden inzichtelijk te krijgen. Daarmee pakken banken een actieve rol om hun klanten aan te spreken op misstanden bij deze klanten zelf of in hun ketens. Via hun eigen duurzaamheidsbeleid kunnen banken bovenwettelijke eisen opleggen aan bedrijven, binnen de grenzen die de internationale bancaire concurrentie daarvoor toelaat. Door zijn beleid te publiceren, geeft een bank klanten, het publiek en andere banken inzicht in de normen die hij stelt. Door ook de resultaten te publiceren geeft de bank inzicht in de praktijk. Een voorbeeld hiervan is ons onlangs uitgebrachte mensenrechtenrapport, dat wij als een van de eerste bedrijven wereldwijd hebben gepubliceerd conform de UN Guiding Principles Reporting Framework. Met het imvo-convenantproces zet de Nederlandse overheid stappen in het implementeren van de OECD guidelines en het Ruggie Framework. Dat is het lastige gebied. Na de inzet van de Minister heeft de NVB de handschoenen opgepakt om als een van de eerste sectoren tot een imvo-convenant te komen: het convenant banken.

Ook anderen hebben gesproken over de verwachtingen die we met zijn allen mogen hebben. Ik wil die toch nog nader duiden. In veel gevallen waarbij mensenrechten worden geschonden, heeft de eerste lijn van verweer, te weten de lokale overheid en de lokale rechterlijke macht, gefaald. Daarnaast is vaak ook de invloed van buitenlandse overheden onvoldoende gebleken en heeft ook de invloed van de Verenigde Naties tot onvoldoende resultaat geleid. Als de overheidstaak om mensenrechten te beschermen, onvoldoende wordt ingevuld, hebben bedrijven een nadrukkelijker rol om hun invloed ten goede aan te wenden. Het is aan banken om die bedrijven daarin te faciliteren, aan te moedigen en waar nodig bij te sturen. Het is echter niet reëel om te verwachten dat het daarmee mogelijk is om alle misstanden de wereld uit te krijgen, hoe graag we dat ook allemaal willen en hoe hard we daar met alle stakeholders gezamenlijk ook ons best voor doen.

Ik kom op het convenantproces. Vanaf het begin is ABN AMRO een enthousiast en betrokken lid van het imvo-convenant banken. Het oorspronkelijke doel was om eind 2015 al een imvo-convenant banken getekend te hebben. Dat doel is helaas niet gehaald. Dat had naar ons idee een aantal oorzaken. Het is, ten eerste, een van de eerste conve-

nanten die getekend is. Daardoor is er veel leergeld betaald, zoals ook door andere sprekers is genoemd.

Ten tweede waren er ook verschillende verwachtingen bij aanvang. Voor banken was het doel om via het convenantproces hun due diligence, hun klantenonderzoeksproces, te verbeteren door kennis en de netwerken van overheid, vakbonden en ngo's toe te voegen aan de bestaande praktijk en om de impact van hun engagement te vergroten door samen te engagen. Immers, samen kun je meer en weet je meer. Andere convenantspartijen bleken andere verwachtingen te hebben. De tip voor andere convenanten is om verwachtingen van convenantspartijen vooraf helder met elkaar te delen.

Ten derde was er het lage vertrouwen. Banken en ngo's zaten al jaren in stevige discussies, wat aan beide zijden een sterk defensieve houding tot gevolg had. Hierdoor ontstond de behoefte om alles precies vast te leggen. Banken hadden oorspronkelijk de verwachting dat het convenant een heel beknopt document zou zijn waarin de gezamenlijke doelen en de onderzoeksopzet zouden zijn beschreven. Andere convenantspartijen verwachtten een document waarin concrete resultaatsverplichtingen zouden worden opgenomen. De tip voor andere convenanten is om waar nodig aandacht te besteden aan de zachte kant van het proces, om elkaar in het begin goed te leren kennen.

Ten vierde was het proces governancegericht. Er is veel tijd en grote aandacht besteed aan het borgen van het convenantproces: werkgroepen, een stuurgroep, rapportageverplichtingen et cetera. Volgende convenanten kunnen gebruikmaken van deze opgedane kennis.

Ten vijfde noem ik enkele juridische aspecten. Ondanks het feit dat het convenant banken niet het eerste convenant was, liepen we wel tegen allerlei juridische obstakels op, zoals het mededingingsrecht in Amerika en in Nederland, het borgen van de vertrouwelijkheid van gegevens, bijvoorbeeld in relatie tot de Wet openbaarheid van bestuur, zoals al genoemd – volgende convenanten kunnen ook daarop voortbouwen – en de impactrisico's. Nadat de convenanttekst was afgerond, is er nog vertraging ontstaan doordat niet alle partijen bereid waren om te tekenen zonder dat de impact van de eigen, internationale organisatie voldoende was onderzocht. De convenanttekst zou bijvoorbeeld strijdig kunnen zijn met lokale wetgeving van buitenlandse dochters. De tip voor volgende convenanten is om de impactassessments tijdens het convenantproces te doen.

Ten slotte. De overheid heeft ook een actieve rol bij de implementatie van de convenanten in haar eigen activiteiten. Via Atradius Dutch State Business verstrekt de Staat exportkredietgaranties. Het is belangrijk dat de toetsing van Atradius helemaal in lijn is met het imvo-convenant. Datzelfde geldt natuurlijk voor de nieuw op te richten nationale investeringsbank Invest-NL. Hetzelfde geldt ook voor het verstrekken van exportvergunningen. De huidige praktijk is nogal eens dat wij als bank striktere bovenwettelijke eisen stellen dan overheidsdiensten. Dat is heel moeilijk uit te leggen aan klanten. De tip is dus om bij de volgende convenanten ook actief voor alignment te zorgen op dit punt.

De voorzitter:

Hartelijk dank, mijnheer Kooloos. Ik geef het woord nu aan de heer Van Vliet, Corporate Social Responsibility (CSR) & Quality manager bij de firma Zeeman.

De heer Van Vliet:

Voorzitter. Ook ik bedank de commissie voor de uitnodiging. Ik begin met een korte introductie van Zeeman. Zeeman is een familiebedrijf met 540 filialen in Nederland. Europees gezien zijn er 1.300 filialen, waarin meer dan 8.000 mensen werkzaam zijn op dit moment. Jaarlijks bedienen we zo'n 60 miljoen klanten.

Bij het duurzaam inkoopbeleid stuurt Zeeman op langetermijnrelaties. Wij vinden het belangrijk om direct samen te werken, zonder tussenschakels. Op deze manier willen wij samen werken aan verbetering in de sector en proberen om de toeleveringsketen elk jaar inzichtelijker te krijgen. Andere inkooppraktijken zijn dat Zeeman geen claimcultuur heeft bij vertragingen en geen betalingstermijnen hanteert, maar betaalt bij verscheping. Om de langetermijnrelatie te onderstrepen, werken we met 50 leveranciers die al langer dan 5 jaar verantwoordelijk zijn voor 71% van de inkoopwaarde. Jaarlijks rapporteren we ook over onze duurzaamheidsinspanningen. De Kamer heeft daarvan de mvo-rapportage ontvangen. Ook nemen we deel aan de transparantiebenchmark die wordt georganiseerd door Economische Zaken. Daarin wordt het verslag ook als transparant gezien. Dat vinden wij belangrijk, vandaar ook onze aanwezigheid hier. Wij gaan graag de dialoog aan met alle partijen, daarom hebben we ook het convenant ondertekend. Ook de voorloper van het convenant, het nationaal plan van aanpak, heeft Zeeman destijds onderschreven, net als het Bangladeshakkoord. Wij geloven gewoon dat we, ook al zijn we voor Nederlandse begrippen een grote retailer, andere partijen nodig hebben om de samenwerking te intensiveren. Dat is een heel sterk voordeel van het convenant dat er nu ligt. Wij hebben er ook veel vertrouwen in dat dit vruchten gaat afwerpen. Zeeman is actief deelnemer aan de werkgroep veilige werkomstandigheden binnen het convenant.

Zeeman vindt het wel belangrijk dat er een lobby op gang blijft om ook andere bedrijven uit te nodigen om het convenant te ondertekenen. Het zijn nu iets meer dan 70 bedrijven, maar er is nog een groot aantal bedrijven dat blijkbaar weigert het convenant te ondertekenen. Zoals ik net aangaf, is Zeeman actief in zeven Europese landen. Het convenant is gericht op de Nederlandse textielsector. Wij pleiten er dus voor dat het uitgroeit tot een Europees convenant. Zeeman gelooft in die zin ook meer in convenanten dan in dwingende wetgeving. Het thema leefbaar loon, dat al eerder genoemd is, staat ook bij Zeeman hoog op de agenda. Dat is juist een thema waarop we de samenwerking willen aangaan met collega-bedrijven en met andere ngo's, die ons daarbij kunnen ondersteunen. Ook hierbij is het belangrijk dat er een gelijk speelveld blijft voor bedrijven die stappen willen zetten op het gebied van leefbaar loon. Zeker voor een bedrijf als Zeeman, dat concurreert op prijs en kwaliteit, ligt dat heel gevoelig.

Zeeman is naast een leefbaar loon ook actief op milieuaspecten. Daarom zijn wij begonnen met het inkopen van duurzame katoen. Ook dat is een grote uitdaging voor ons. Wij willen tegen scherpe prijzen inkopen, en nu dus ook duurzame katoen. Daarin zijn de eerste stappen gezet.

De voorzitter:

Hartelijk dank, mijnheer Van Vliet. Dan gaan we nu naar de Kamerleden. We zitten wat ruimer in de tijd en er zijn minder leden, dus daarom mag u drie vragen stellen als u dat wilt. Als eerste geef ik het woord aan de heer Van Laar.

De heer Van Laar (PvdA):

Mijn eerste vraag is voor de FNLI en VNO-NCW. In de schriftelijke inbreng zegt VNO-NCW dat de Wet zorgplicht kinderarbeid een ondermijning is van het convenantproces, maar dat wordt niet onderbouwd. Naar die onderbouwing ben ik wel benieuwd. U zegt bijvoorbeeld ook dat in het samenspel tussen alle stakeholders betere resultaten worden bereikt. Ik ben wel benieuwd welke resultaten er in de afgelopen vijf jaar bereikt zijn om kinderarbeid uit de ketens te bannen. Welke vindt u aansprekend? U noemt zelf het convenant duurzame kleding en textiel, maar u zegt ook dat dit een middel is en geen doel. Het is nog geen resultaat. Daarmee hebben we nog geen kledingstuk schoner gemaakt. Ik ben dus wel benieuwd naar die onderbouwing.

Ik ben ook benieuwd naar het voorbeeld van Zeeman. Zeeman is een koploper in de textielsector volgens mij. In zekere zin loopt Zeeman dus voorop in een markt waarin een scherpe prijs heel belangrijk is, zoals Zeeman zelf zegt. Hebt u enig idee hoeveel concurrentienadeel qua prijs u ondervindt van uw imvo-inspanningen? Wat zit er aan extra prijs in uw producten wat uw concurrenten niet hebben? En hebt u dan niet juist behoefte aan een gelijk spelveld? Wilt u dan niet dat we ook van uw concurrenten vragen dat zij fatsoenlijk omgaan met de keten? Hebt u niet juist behoefte aan een wet – ook al zegt u dat u er niet voor bent – die in ieder geval het minimale van bedrijven vraagt? De Wet zorgplicht kinderarbeid vraagt het minimale van bedrijven: doe een onderzoek en maak een plan van aanpak zodat je de risico's zo veel mogelijk bestrijdt. Deze vraag stel ik ook aan de FNLI. Als je een convenant ondertekent of uit jezelf al iets hebt gedaan, dan voldoe je al aan die wet en heb je van die wet niets te vrezen. Waarom is die wet zo eng? Zo lijkt het soms tenminste. Ik denk namelijk, net als Nestlé, Tony's Chocolonely en kleine ondernemers, dat de wet juist gaat helpen omdat je niet meer hoeft te concurreren met bedrijven die de bocht afsnijden. Ik ben benieuwd naar jullie inzichten.

De heer **Geselschap** (VVD):

Wederom dank. U hebt mij al eerder vragen horen stellen en het zal u daarom niet verbazen dat ik ook nu soortgelijke vragen aan u stel. In hoeverre zou het proces van de convenanten sneller kunnen? Ik ben ABN erg dankbaar voor allerlei praktische tips. Die kunnen zeker helpen, maar zijn er nog meer?

Ik vraag me ook af wat uw oordeel is over de omvang die een convenant zou moeten hebben om echt succesvol te zijn en voldoende mensen mee te krijgen. Hoe groot moet je zijn om impact te hebben? Hoe kunnen we anderen nog verleiden of laten zien dat het nuttig is om aan zo'n convenant mee te doen? Ik hoorde al dat financiering fijn zou zijn. Maar goed, we willen allemaal wel wat geld. Zijn er ook andere zaken dan financiering waarmee we mensen zouden kunnen verleiden om mee te doen?

Een andere vraag ligt op het gebied van het mkb. Ik kan me voorstellen dat het voor het mkb nog een stuk lastiger is dan voor grote ondernemingen als Zeeman. Is er naar jullie oordeel in de convenanten voldoende oog voor het aangehaakt krijgen van het mkb, ook rekening houdend met wat daar speelt?

De **voorzitter**:

Voor de duidelijkheid: met de omvang van de convenanten bedoelt u het aantal deelnemers.

De heer **Geselschap** (VVD):

Correct, voorzitter.

De heer **Visser**:

Over de wet zorgplicht kinderarbeid kan ik eigenlijk vrij simpel zijn. Niemand is voor kinderarbeid; wij ook niet. Daar moet geen enkel misverstand over bestaan. U zult geen bedrijf in Nederland vinden dat zegt dat kinderarbeid een goede zaak is. Mijn voorzitter, Hans de Boer, was ook bij de lancering van het Fonds Bestrijding Kinderarbeid dat door de heer Van Laar geïnitieerd is. Dat zeg ik alleen maar ter onderstreping van het belang dat wij daaraan hechten. Wij zouden misschien een gesprek moeten voeren over een manier waarop wij dat fonds verder kunnen opkrikken, maar dat is een ander verhaal.

Wij zijn benaderd door branches en bedrijven die zeggen: als deze wet erdoor komt, ga ik achterover leunen. Dat is het punt. Bedrijven hechten aan het vrijwillige karakter, het oorspronkelijke idee van het SER-advies en

de convenanten. Maar de overheid wil daar kennelijk niet op wachten en komt nu met wetgeving. Bedrijven zeggen daarom: ik wacht wel af waar de wetgever mee komt. Dat is het punt. Men gaat in de achteruitstand, in de afwachtstand, staan en pakt de convenanten niet meer op. In zoverre is dit ondermijnend voor het convenantproces. Men ziet dat het vrijwillige karakter wordt ingehaald door een verplicht traject. Nu gaat het om kinderarbeid, maar straks gaat het om leefbaar loon, dwangarbeid of een andere ILO-standaard. Bedrijven denken daarom: ik ga me niet aan zo'n convenant vertillen als de wetgever toch met wetgeving komt. Zo simpel is het. Ingewikkelder kan ik het niet maken.

Nu kom ik op het mkb-punt van de heer Geselschap. Dat is inderdaad een aandachtspunt. Wij doen dat voornamelijk via de brancheorganisaties die aangesloten zijn bij MKB-Nederland. Imvo is een onderwerp, maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de gemiddelde mkb'er natuurlijk geen CSR-officer heeft zoals de multinationals. Wij steken voornamelijk in op samenwerking met bijvoorbeeld MVO Nederland. Dat spreekt veel branches aan. Op die manier proberen wij branches naar een hoger niveau te tillen. Wij hebben het nu veel gehad over banken en textiel, maar er zijn ook enkele convenanten op veel kleinere schaal in de maak, waarbij veel meer mkb-bedrijven aangesloten zijn. Maar het is absoluut een aandachtspunt. Voor het mkb is imvo best een lastig onderwerp. Wij zijn blij dat wij bijvoorbeeld met de SER en MVO Nederland kunnen samenwerken op dat vlak.

Mevrouw Uitterhoeve:

In aanvulling op wat Marhijn Visser zei, ga ik ook in op de wet zorgplicht kinderarbeid. U zei dat bedrijven niets te vrezen hebben als ze meedoen aan een convenant of als ze allerlei dingen ondernemen op het gebied van kinderarbeid. Dat is echter nog niet helemaal duidelijk. Een stuk van de wet is nog niet ingevuld en dat is een van de redenen waarom er wat verwarring is ontstaan in de sector. Wat is de zorgplicht concreet? Wanneer voldoe je daaraan en wanneer niet? Hierdoor wordt men toch een beetje zenuwachtig. Men vraagt zich af of men op de goede weg is met het convenant of juist niet en of men daarop moet wachten. Want dadelijk hebben wij een convenant en daarnaast ook nog eens wetgeving waaraan wij moeten voldoen. Dus vooral de verwarring leidt tot discussie, zo merk ik, en niet zozeer de angst. Het zou zo jammer zijn als wij de komende tijd vooral gaan focussen op het voldoen aan die wet. Dan zitten wij in de compliancemos; Marhijn had het daar al even over. Dan is er veel negatieve energie, terwijl wij nou juist op een heel positieve manier met elkaar in gesprek zijn over wat wij daadwerkelijk kunnen doen om de veelheid aan issues in onze ketens aan te pakken. Kinderarbeid is een issue, maar er zijn er nog veel meer. Ik zou graag die positieve energie willen vasthouden. Zodra het om wetgeving gaat, schieten bedrijven in een andere stand. Daar ben ik bang voor, want dat zou gewoon jammer zijn.

Inhoudelijk gaan er nog een aantal vragen met de wetgeving gepaard, bijvoorbeeld over definities. Wat is bijvoorbeeld een eindgebruiker?

Wanneer voldoe je aan de wet als je van leveranciers buiten Nederland afneemt? Van dat soort dingen is het relevant om te weten wat de wetgever daarvan vindt voordat we er in een convenant ook afspraken over gaan maken. Dus geen angst maar vooral verwarring.

Dan de vraag over het mkb. Het betreft hier een heel belangrijk punt voor ons. Eigenlijk is het voor ons de belangrijkste reden om als branchevereniging, als koepel met een convenantstraject te starten, teneinde ervoor te zorgen dat niet alleen de koplopers en de grote jongens aan de slag gaan en blijven maar dat we ook de juiste kaders neerzetten voor het mkb. Individueel is de capaciteit van het mkb vaak beperkt maar gezamenlijk heeft het wel een enorme power. Mkb'ers zijn ook vaak heel erg gericht op toekomstbestendig ondernemen. Het zijn vaak familiebedrijven die ook

wat meer nadenken over de lange termijn. Dat moet je ook benutten. Het mkb heeft wel behoefte aan heel praktische instrumenten, dus aan concrete stappenplannen en tools. Het is ook van belang om veel meer te kijken naar collectieve vormen van due diligence. Het ontslaat niet elk individueel bedrijf van de noodzaak om in zijn eigen keten te duiken, maar als de buurman uit dezelfde regio dezelfde grondstoffen haalt en daar kennis over heeft, laten we die kennis dan vooral delen in brancheverband, zodat je niet allemaal hetzelfde aan het doen bent. Ook daar kan een convenant de goede kaders voor bieden.

De heer Van Dijken:

Om voort te bouwen op wat er is gezegd over het wetsvoorstel over kinderarbeid het volgende. Als sector hebben we twee keer gesproken met de heer Van Laar. We hebben daarbij ook eerlijk gezegd twijfels te hebben over de effectiviteit ervan maar dat we niet tegen het voorstel zijn, omdat wij denken met het convenant er al invulling aan te kunnen geven. Om daar meteen het mkb-aspect aan te koppelen: ons convenant is zo geschreven dat ook een mkb'er, een zelfstandige onderneming deel kan nemen aan het convenant. Dat zal voor de een een grotere uitdaging zijn dan voor de ander. Als je als winkelier 50 merken verkoopt, is het veel lastiger om daarmee aan de slag te gaan dan als je importeur bent en je direct zelf fabrieken bezoekt waar je ook inkoopt. Het convenant is geschreven voor een zelfstandig ondernemer maar ook voor in principe het grootste bedrijf. Iedereen kan eraan deelnemen. Dat is meteen een klein puntje van kritiek op wetgeving in het algemeen, wat in wezen ook geldt voor het wetsvoorstel kinderarbeid; er zit altijd een drempel in wetgeving waarom een mkb'er wel of niet, vaak om administratieve redenen, aan een wet behoeft te voldoen. Ons convenant is ervoor om iedereen erbij te betrekken terwijl in een wetsvoorstel vaak een drempel zit in de zin van: u bent mkb'er, u hoeft eigenlijk niet. In die zin kan ik wel meevoelen met het commentaar op wetsvoorstellen, dat je altijd een deel van het bedrijfsleven ontslaat van bepaalde verplichtingen. In ieder geval kun je ze met die wet niet verplichten om deel te nemen.

Dan de vraag hoe het sneller kan. Over ons convenant hebben we bijna een jaar onderhandeld. We zitten nu in de uitvoeringsfase. Ik denk dat het ook niet heel veel sneller kan omdat er veel partijen bij betrokken zijn en veel agenda's op elkaar afgestemd moeten worden. Als ik het goed heb, is het wetsvoorstel kinderarbeid als initiatief gepubliceerd in juni 2014 en nu, tweeënhalve jaar later is het door de Tweede Kamer aangenomen en moet het nog door de Eerste Kamer. Dergelijke processen kosten helaas tijd om alles zo veel mogelijk sluitend en werkend te krijgen.

Dan de vraag hoe je bedrijven kunt verleiden tot deelname aan convenanten. Het idee van btw-differentiatie is niet nieuw, want volgens mij zitten de heer Voordewind en een aantal andere Kamerleden en ook fracties daarbovenop. Kun je in de prijzen die wij uiteindelijk aan onze consumenten rekenen in Nederland, niet een voordeel geven aan die bedrijven die een bepaalde status of een bepaald doel bereiken op het vlak van duurzaamheid? Zou je hun niet een voordeel kunnen geven, in de zin dat zij hun producten tegen een lagere prijs kunnen verkopen, waardoor de consument die bezig is met duurzaamheid en zich daarvoor wil inspannen, dat extra voelt in zijn of haar portemonnee, zodat de duurzamere producten beter op de markt gezet kunnen worden? Dus die mogelijkheden rond btw-differentiatie zijn er al en zouden ook ingezet kunnen worden rond de convenanten.

De heer Kooloos:

Ik ga even in op de kant van het mkb. Wij zien voor onszelf ook expliciet een rol om daar mkb'ers in te ondersteunen. Wij hebben wel zo'n duurzaamheidsafdeling, wij hebben wel allemaal specialisten die soms al meer dan tien tot vijftien jaar expert zijn voor een bepaalde sector. Wij

proberen dat soort kennis dus ook te vertalen naar echte guides, dus gidsen of handboeken voor mkb-ondernemers. Het gaat om vragen als: hoe vul ik mijn duurzaamheidsbeleid in en met wie moet ik schakelen? Dat is voor ons ook weer een manier om uiteindelijk ook onze ketenanalyses te verbeteren. Immers, hoe beter onze klanten hun ketens op orde en inzichtelijk hebben, hoe beter wij ons due-diligenceproces kunnen doen. Er is voor ons dus ook een eigenbelang om dat bij onze klanten te stimuleren. Er zijn naast diverse platforms ook andere incentives waardoor mkb'ers geholpen kunnen en zullen worden door grotere partijen om die ketens beter inzichtelijk te krijgen en op dat gebied meer vooruitgang te boeken.

De heer Van Vliet:

Ik kom terug op de vraag van de heer Van Laar over nadelen voor de concurrentiepositie. Tot nog toe ervaart Zeeman niet dat de mvo-activiteiten die het bedrijf onderneemt nadelig zijn voor de concurrentiepositie. Een voorbeeld is dat Zeeman in augustus 2014 zelf besloten heeft om te stoppen met het weggeven van gratis plastic draagtassen, omdat wij wisten dat er wetgeving aankwam. Die was echter nog niet in werking getreden. Wij zagen zelf dat dat een voordeel zou opleveren. In die zin was wetgeving op dat vlak voor ons niet noodzakelijk. Ik kan me wel voorstellen dat er bij een thema als leefbaar loon, waarbij een gelijk speelveld heel belangrijk is, naar gekeken moet worden als dat in het convenant niet gewaarborgd zou zijn.

Een ander onderwerp is het vrijgeven van productielocaties. We hebben geïnvesteerd in langetermijnrelaties met leveranciers en in de kwaliteit van de productie. Als we die gegevens zouden prijsgeven, zou dat informatie kunnen zijn waar onze concurrentie ook wat aan heeft. In die zin koesteren we die informatie. Binnen het convenant wordt die informatie overigens wel gedeeld, maar worden fabrieken niet gelinkt aan een bepaald merk of een bepaalde retail.

De voorzitter:

Dank u wel. Ik constateer dat we nog tijd hebben voor aanvullende vragen.

De heer Van Laar (PvdA):

Ik heb nog twee opmerkingen naar aanleiding van de inbreng van de FNLI. Als er verwarring is, is dat nooit goed. Ik nodig de vertegenwoordiger van de FNLI in ieder geval graag uit om te proberen die verwarring weg te nemen. Mocht daar behoefte aan zijn, dan kan ik gewoon met bedrijven in gesprek gaan over wat de wet wil en hoe dat zou kunnen. Wij hebben in ieder geval in de wet alleen maar het minimum gevraagd en het juist aan sectoren overgelaten om precies in te vullen wat dat minimum is. Het is eigenlijk op precies dezelfde manier als in het textielconvenant geregeld, zodat je daar inderdaad vanaf eenpitter tot multinational invulling aan kunt geven en er ook mee uit de voeten kunt. Ik had inderdaad graag gezien, mijnheer Van Dijken, dat alle bedrijven onder de wet zouden vallen. Tot nu toe is dat ook nog zo. Maar er is wel een AMvB in opgenomen die de regering de mogelijkheid geeft om daar drempels in aan te brengen. Ik hoop nog steeds dat dat niet gaat gebeuren, omdat de OESO-richtlijnen er ook van uitgaan dat je daar altijd aan kunt voldoen en dat je nooit gehouden bent aan iets anders dan wat redelijk is. Dan zou dat dus moeten kunnen. Er was echter toch vrees dat dat te veel lasten zou opleveren voor juist heel kleine bedrijven. Daar wordt dus naar gekeken. Die discussie is zeker nog niet beslecht. Dus blijf vooral pleiten voor een wet die iedereen bij elkaar houdt!

De heer Geselschap (VVD):

Ik blijf vooral pleiten voor een wet die niet allerlei nodeloze kosten voor het bedrijfsleven met zich meebrengt. Dat debat hebben we echter al gevoerd; we gaan het hier niet overdoen.

De heer **Van Laar** (PvdA):

De bestrijding van kinderarbeid is natuurlijk nooit nodeloos, mijnheer Geselschap.

De heer **Geselschap** (VVD):

Maar het gaat om de effectiviteit, waarover we eerder spraken. Mijn vraag ligt meer in het verlengde van die effectiviteit. Ik hoorde de sprekers een aantal keer de oproep doen om op Europees niveau meer aan convenanten te trekken. Dat zou nu een beetje in het slop geraakt zijn en het EP zou eigenlijk dingen doen waarmee Nederland al een paar jaar geleden is begonnen. Is naar jullie oordeel een actieve rol van de Nederlandse regering noodzakelijk om op Europees niveau een proces vergelijkbaar aan ons convenantproces los te trekken?

De **voorzitter**:

Dit zijn voor een deel wat brede vragen. U bent niet verplicht om op alles te reageren, vooral niet als de vraag niet specifiek aan u is gericht. Als u wilt reageren, krijgt u daarvoor uiteraard de ruimte. Het woord is aan de heer Visser.

De heer **Visser**:

Ik reageer op de vraag van de heer Geselschap. Ja, wij zien dit hele gebeuren graag naar Europees niveau getrokken worden. Ik moet zeggen dat de Minister dat ook zeker heeft geprobeerd, ook tijdens het EU-voorzitterschap van Nederland. Er is onder andere een grote conferentie georganiseerd waarmee de convenantenaanpak duidelijk in de etalage is geplaatst. Dat heeft ook succes. Vorige week kwam er bijvoorbeeld een delegatie uit Duitsland over. In Duitsland leven in de textielsector, maar ook in andere sectoren, ideeën om dit verder op te pakken. Ook van Franse zijde is er veel belangstelling. Meestal trekken we veel op met de Duitsers, maar dit is een onderwerp waarbij we misschien ook met de Fransen en de zuidelijke landen kunnen optrekken. Wij zien dat dus graag. Op dit punt worden gewoon inspanningen geleverd door het kabinet. We zien dat graag gecontinueerd, want dat levert uiteindelijk ook een level playing field op dat gunstig is voor onze bedrijven. Wij hebben nu eenmaal het geluk dat we hierin koploper zijn in Europa. De kunst is om de rest van Europa mee te trekken.

Mevrouw **Uitterhoeve**:

Ik reageer nog even kort op het punt van de heer Van Laar dat de wetgeving het minimum beoogt. Ik begrijp de intentie achter de wet volledig en onderschrijf die intentie ook. Ik wil waarschuwen voor het volgende. Als er een wet wordt gemaakt waarin het minimum wordt vastgelegd, terwijl we draagvlak aan het verzamelen zijn om veel meer te doen, dan is dat een groot risico.

De heer **Van Dijken**:

Ik zeg kort iets over de noodzaak om het naar EU-niveau te tillen. Het is inderdaad waar dat Nederland een plan heeft en dat Duitsland een vergelijkbaar plan heeft. De Europese Commissie is naar aanleiding van Rana Plaza met een heel ambitieus initiatief gekomen en werd nogal overvallen door de eigen ambities, waarna het weer werd gedownplayd. Wij hebben toch een impact op EU-niveau nodig. Daar wordt ook het handelsbeleid bepaald. Daar geven we handelsvoordelen aan landen als ze voldoen aan een bepaalde standaard. Dat is dus echt de plek waar het moet gebeuren. Gelukkig zet Minister Ploumen zich volop hiervoor in. Ik

neem wel de vrijheid om een oproep te doen aan de Kamerleden hier om hun collega's in het Europees Parlement op te roepen om die beweging te steunen, zodat dit echt naar een Europees niveau kan worden getild. Dan zeg ik nog heel kort iets over het midden- en kleinbedrijf en wetgeving. In het convenant dat we nu hebben, houden we ook rekening met de administratieve lasten. Voor een mkb'er zullen die compleet anders zijn dan voor een groot bedrijf, omdat de verwachtingen anders zijn. Als we naar de wetgeving en de impact kijken – over dat laatste heb ik zonet helemaal niets gezegd – valt mij het volgende op. Het wetsvoorstel van Minister Kamp over algemene gelding dat nu in voorbereiding is en dat eigenlijk bedoeld is om de Mededingingswet te omzeilen bij duurzaamheidsinitiatieven, kan ook heel goed worden gebruikt als je een bepaald niveau bereikt. 75% van de bedrijven schaart zich vrijwillig achter een duurzaamheidsinitiatief. De regering kan zo'n bottom-upinitiatief dan verplicht stellen voor de rest, eventueel via het parlement, waardoor er alsnog een gelijk speelveld ontstaat. Dat vind ik persoonlijk een veel mooiere manier om iets gedaan te krijgen dan te proberen om het van bovenaf, met wetgeving, gedaan te krijgen. Daar zitten ook altijd haken en ogen aan die wij volgens mij beter kunnen ondervangen met het convenant en vergelijkbare afspraken.

De heer Kooloos:

Een level playing field is uiteraard zeer belangrijk, zeker in een internationale wereld waarin wij allen opereren. Dat geldt zeker voor de financiële wereld. Ik zou er alleen wel op willen wijzen dat het niet gaat om het middel, imvo-convenanten, maar om het doel. Wat ons betreft gaat het daarbij om de Sustainable Development Goals. Het zou dus heel goed zijn als we de Sustainable Development Goals vaart en focus kunnen geven, waarbij imvo-convenanten een middel zouden kunnen zijn om die doelen dichterbij te brengen, maar wij moeten niet weer een eigen agenda gaan beargumenteren.

De heer Van Vliet:

Ik heb hier geen aanvulling op.

De voorzitter:

De heer Geselschap heeft nog een aanvullende vraag.

De heer Geselschap (VVD):

Ik heb mij bewust niet uitgelaten over het aanbod om een event hierover te organiseren, omdat ik na 15 maart niet meer in de Kamer zit. Ik zou echter wel willen meegeven dat het misschien leuk is om naast een multinational en een brancheorganisatie een mkb'er zelf te laten vertellen hoe het hem lukt om dit in de praktijk toe te passen.

De voorzitter:

Ook dat is genoteerd door onze verslagleggers. Ik zal de griffier vragen om na de verkiezingen, wanneer deze commissie wellicht een andere samenstelling heeft, het aanbod van de heer Visser, inclusief de opmerking van de heer Geselschap, onder de aandacht van die wellicht nieuwe commissie te brengen.

Mevrouw Uitterhoeve, mijnheer Visser, mijnheer Kooloos, mijnheer Van Vliet en mijnheer Van Dijken, allemaal hartelijk dank voor uw bereidheid om hier vanmiddag met ons te spreken over dit onderwerp. Ik dank de leden voor hun inbreng en de geïnteresseerden voor de belangstelling voor deze sessie.

Sluiting 16.49 uur.